

X A KERESKEDELMI TÁRSASÁGOK JOGI TERMÉSZETE.

[Kül. tekintettel a főbb európai törvényhozásokra.]

Dr. NAGY FERENCZ, budapesti egyetemi magántanártól.

BEVEZETÉS.

Elméletben úgy, mint gyakorlatban sokat vitatott kérdés, vajlon a modern associációk, nevezetesen a kereskedelmi társulatok¹⁾ sorozhatók-e az u. n. jogi személyek közé; avagy nem-e megfelelőbb és helyesebb, ha jogi természetük megállapításánál a közönséges magánjogi társaság (societas) és ezzel kapcsolatban a közös tulajdon (condominium, communio) alapfogalmaiból indulunk ki? És tovább: vajlon a kereskedelmi társulatok általában vonhatók-e egy közös fogalom alá, visszavezethetők-e egy közös alapelvre, avagy nem szükséges-e inkább azoknak egyes fajai között különbséget tenni, s pl. csak a részvénytársulatokat és talán még a szövetkezeteket a jogi személy, ellenben a kereskedelmi társulatok többi fajait, nevezetesen a közkereseti és betéti társaságot a közönséges magánjogi társaság fogalmára alapítani? Végre: vajlon a modern társulás jelenségei általában vonhatók-e a római jog alapján kifejtett fogalmak alá, avagy ezen jelenségek természete nem követeli-e azt, hogy a római jog fogalmaitól teljesen eltekintsünk s új fogalmakat alkossunk?

¹⁾ Midőn e dolgozat folyamában kereskedelmi társulatokról beszélünk, öszhangzásban a magyar kereskedelmi törvénnyel, nem fektetünk súlyt arra, vajlon az illető társaság csakugyan kereskedelmi ügyletekkel foglalkozik-e? Továbbá csak azon kereskedelmi társulatokat tartjuk szem előtt, melyeket a magyar kereskedelmi törvény 61. §-a felsorol, azaz: a közkereseti- betéti- és részvénytársaságokat nemkülönbén a szövetkezeteket. Az alkalmi egyesülésről (association en participation, Gelegenheitsgesellschaft) mint nem tulajdonképi társulatról legfeljebb mellékesen teendünk említést, ugyszintén a külföldi törvényhozások által szabályozott, de a magyar kereskedelmi törvényben be nem fogadott társulati fajokról, nevezetesen a betéti részvénytársaságról (société en commandite par action, Commandit-Actiengesellschaft) és a nevezetlen helyesebben titkos társaságról (stille Gesellschaft). A tengeri magánjog által szabályozott hajóstársaság (copropriété des navires, Mitrederei) mint a szorosabb értelemben vett kereskedelmi jogban szereplő társaságoktól lényegesen eltérő és önálló alapokon nyugvó egyesület itt tekinteten egészen kívül marad.

A kérdés annál bonyolultabb, megoldása annál több nehézséget okoz, mennél kevésbé létezik egyetértés azon alapelvek iránt, melyekre a kereskedelmi társulatok visszavezetendők volnának. Sem a jogi személy, sem a közönséges magánjogi társaság fogalma és belső természete minden kételyt kizáró módon megállapítva nincs, s midőn a jogtudósok még az alapelvek iránt sincsenek tökéletesen tisztában, mi természetesebb, mint hogy azoknak alkalmazásánál is a legeltérőbb, legellentétesebb felfogások jutnak érvényre?

Ha a már számtalan esetben és minden oldalról meghatánt kérdés kizárólag elméleti beccsel bírna, legfeljebb sajnálkozunk lehetne a fölött, hogy annyi szellemi erő pazaroltatik oly tárgyra, melytől a jogi életre magára közvetlen haszon úgy sem háromolhatik. Azonban a kérdés egyszersmind lényegesen gyakorlati fontossággal is bír, mert annak mikénti megoldásától függ, valjon a kereskedelmi társulatoknak minő szerepet adjunk, midőn azok a jogi forgalomban részt vesznek, jogviszonyokba lépnek, perben állanak, s általában jogok szerzéséről, kötelezettségek vállalásáról van szó? Akár az anyagi, akár az alaki jogot tekintjük, mindig lényegesen különböző eredményre fogunk jönni a szerint, a mint a kereskedelmi társulatokat az önálló alany, a jogi személy elvére vagy pedig a magánjogi társaság fogalmára vezetjük vissza. A jogképesség, a tulajdon, a jogok és kötelezettségek átruházása, a jogok érvényesítése stb.: mindmegannyi kérdések, melyeket a bíró másként fog eldönteni a szerint, a mint az egyik vagy a másik alapelvből indul ki. Ha a kereskedelmi társulatok jogi személyek, azoknak jogképessége független az egyes társulati tagok jogképességétől: a társulat váltótöképés, ha tagjai váltótöképességgel nem is bírnak, a társulat ingatlanokat szerezhet, ha az egyes tagok ingatlanok szerzésére képtelenek is, a társulat örökölhet, ha a tagok az öröklési képességtől meg is vannak fosztva stb.. Ellenben, ha a kereskedelmi társulatok a közönséges magánjogi társaság fogalma alá esnek, mindig csak az egyes tagok jogképessége fog határozni, valjon bizonyos jogok szerezhetők-e a társulat által vagy nem? Ha a kereskedelmi társulat önálló jogi személy, az ingatlanok tulajdona a társulat nevére, a cégére irandó be a telekkönyvben, s a tulajdon a társulat nevének marad, jóllehet idővel valamennyi tagja megváltozott. Ellenben, ha a kereskedelmi társulatokat közönséges magánjogi társaságoknak tekintjük, a telekkönyv tulajdonosok gyanánt az egyes tagokat kell hogy feltüntesse. A tulajdon szükségképen egyenlő vagy más meghatározott arányban közös, és ha egy társtag a társaságból kilép, neve csak akkor törölthetetik, ha ő a törléshez beleegyezését adja, ellenkezőleg tulajdonostárs marad, bár a társaság tagja megszűnt is lenni. Ha a kereskedelmi társulat jogi személy, az

által megszerzett követelés osztatlanul és kizárólag a társulatot illeti. Midőn annak érvényesítéséről van szó, az egyes tagok viszonya az adóshoz mitsem határoz, az egyes tag az adós javára mitsem engedhet el, az adós pedig nem számíthat be oly ellenkövetelést, mely őt egyes tag ellen illeti. Ha ellenben a kereskedelmi társulat societas magánjogi értelemben, a követelés szükségképen megoszlik annyi részre, a hány tagja van a társaságnak s minden tag tetszése szerint rendelkezhet részkövetelése fölött.

Még élesebb a gyakorlati ellentét, midőn egy kereskedelmi társulat jogok érvényesítése miatt perbe szállni kényszerül. Ha jogi személylyel van dolgunk, a kereskedelmi társulat tagjai illetőségétől független bírói illetőséggel kell hogy birjon és mint önálló perfél csak annyiban esik egyes physikai személyekkel szemben eltérő eljárási szabályok alá, a mennyiben azt saját szerű természetű szükségessé teszi. Nevezetesen az egyes perbeli cselekvények a társulat előjárósága, képvisellete által fogatosítandók, s bármily csekély is a társaságot alkotó tagok száma, eskütételre például soha sem a tagok mint ilyenek, hanem csak a társulat előjárói vagy képviselői bocsáthatók a társulat nevében. Ellenben közönséges societas esetében a pertársaság (litisconsortium) szabályai jönnek alkalmazásba. Az ügyvédvállás minden egyes tagtól külön kell hogy eredjen; perbeli mulasztások csak azon tagot terhelik, ki a mulasztást elkövette; a pertárgy őt illető részeire minden tag szabadon egyezkedhetik az ellenféllel, s az egyik tag által kötött egyezés a többi tagra nem hat ki; esküdni minden egyes tag tartozik, s ha egyik az esküt le nem teszi, ez a másik tagot illető jog sorsára befolyással nincs stb.

Ezen futólagos szembesítés eléggé mutatja, hogy a kereskedelmi társulatok jogi természetének kérdése nemcsak elméleti, hanem egyszersmind lényegesen gyakorlati kérdés, s hogy a gyakorlati életre nézve egyáltalában nem közönbös, valjon azokat minő alapelvre vezetjük vissza, a mit különösen azok ellen kell hangsúlyoznunk, kik e kérdés vizsgálatát és megoldását merőben elméleti szörszálhasogatásnak tekintik.

A mi különösen azon kérdést illeti, valjon a kereskedelmi társulatok jogi természetére vonatkozó vizsgálat minő jelentőséggel bír s mennyiben szükséges a magyar jog szempontjából, úgy e tekintetben elégséges az 1875. évi XXXVII. törvényczikkre utalni. Kereskedelmi törvényünk ugyanis, összhangzásban a német s egyéb kereskedelmi törvényekkel, a kereskedelmi társulatok jogi természetét határozottan nem formulázta, kifejezésre nem hozta. A törvényben foglalt egyes intézkedések nézetünk szerint ugyan elégségesek arra, hogy a kereskedelmi társulatok jogi természete iránt kétségek ne támadhassanak. Mindazonáltal az ezen intézkedések alapját

képező jogelv kimondva nincs, s így a tudománynak dolga, ezen elvet kutatni, s érvényre emelni. Ez annyival inkább szükséges, mert törvény soha sem tarthatván szem előtt minden jogviszonyt, mely a gyakorlati életben előfordul, a kereskedelmi társulatok körében is fognak támadni oly kérdések, melyekre nézve a törvény szavai direkt megoldást nem nyújtanak. A bírónak ez esetben vissza kell mennie azon legfőbb jogelvre, melyből a törvény maga intézkedéseiben kiindult. Ez az mit ratio juris-nak nevezünk, s a kereskedelmi társulatokra vonatkozó szabályok összessége tekintetében mi ezen ratio juris más, mint épen a kereskedelmi társulatok belső jogi természete, melyet tehát a bírónak szükségképen ismerni kell, ha a törvény szellemében akar ítéletet hozni.

De eltekintve is oly esetektől, melyekről a törvény nem intézkedik, még ott, hol a törvényben határozott intézkedés foglaltatik is, szükséges, hogy a bíró a törvény alapját képező legfőbb jogelvet öntudatába vesse. Ezen ismeret nélkül a törvény szavainak helyes értelmezése és biztos alkalmazása lehetetlen, különösen midőn oly complicált jogviszonyokkal van dolgunk, minők épen a kereskedelmi társulatok körében felmerülnek.

Még szükségesebb a kereskedelmi társulatok jogi természetére vonatkozó vizsgálat s ezen jogi természet megállapítása, ha nem érjük be pusztán azzal, a mi a törvényben foglaltatik vagy a mi rationalis következtetés útján abból levezethető, ha nem rendeljük magunkat kizárólag a törvény alá; hanem ha magasabb álláspontra felemelkedve, a törvény felé helyezük magunkat, a mit pedig tennünk kell. Mert bármily kitűnő legyen is a magyar kereskedelmi törvény, a mi különben, legalább egyes részekre nézve, még nagy kérdés, a magyar jogtudomány mégis félreismerné feladatát, ha a kereskedelmi törvényt a magyar kereskedelmi jog alap- és zárkövének tekintvén, egyedül ennek magyarázatára szorítkoznék. Hogy ezen szűkebb láthatár teljes átölelése nélkülözhetlen, tagadni nem akarjuk; de nem szabad elfelejtenünk azt, hogy valamint törvény általában soha sem más, mint egy hosszabb-rövidebb történeti fejlődésmenet terméke és csak egy időre való lezárása: úgy a magyar kereskedelmi törvény sem birhat azon jelentőséggel, miszerint azt a magyar kereskedelmi jog fejlődésének tetőpontjaként tekintsük, melyen túl további haladásnak helye ne volna. Sőt ellenkezőleg. A mi ma jó, az holnap ismereteink gyarapításával vagy a megváltozott életviszonyok folytán talán már nem az, s az utolsó évtizedek gazdasági története eléggé tanúsítja, mily kevés megállapodásra képes a jog épen a kereskedelmi forgalom szabályozásánál jutni. Különösen áll ez a kereskedelmi jog azon részével, mely a társulati viszonyokra vonatkozik. Sehol a változás nem gyor-

sabb, mint épen e téren, s alig hozatott törvény, mely a társulati viszonyokat szabályozza, máris de lege reformanda van szó!

A társulati jog ezen gyors változása kétségkívül sok ugrásszerűt rejt magában, a mi megfogható, ha tekintetbe vesszük, hogy a legtöbb reform a kereskedelmi társulatok körében előforduló visszaélések miatt válik szükségessé. Mindazonáltal a társulati jog fejlődése bizonyos continuitással is bír, s ezen folytonosság ép oly kevésbé nélkülözi a vezető elveket, mint bármely más organikus fejlődésmenet az emberiség életében. Tényleg a társulati jog egész fejlődése kiváltképen azon kérdés körül forog, vajon az egyes társulati fajok jogi szrmélyek-e vagy nem? Ezen vezéreszme öntudatrahozatala képezi ennélfogva számunkra a kulcsot a kereskedelmi társulatok eddigi fejlődésének kellő megismeréséhez, s ezen vezéreszme az, mely a kereskedelmi társulatok jogviszonyainak minden további szabályozásánál döntő lesz.

Midőn tehát a magyar jogtudomány, magát a kereskedelmi törvény fölé helyezvén, azt magának alárendelvén, a kereskedelmi társulatok jogviszonyait vizsgálati körébe vonja, első a mit tennie kell, az, hogy a kereskedelmi társulatok belső jogi természetét megállapítsa, még pedig nemcsak anynyiban, a mennyiben ez a kereskedelmi törvény intézkedéseiből foly, hanem egyszersmind tekintetbevételével mindazon mozzanatoknak, melyek e kérdésre nézve az eddigi jogfejlődésben általában, a tételes jogrendszerekben s a kereskedelmi jog elméletében jelentkeznek. Csak ha a kereskedelmi társulatok jogi természete a magyar jogtudomány által helyesen megállapítva és kellő öntudatra hozva leendő, leszünk képesek a kereskedelmi társulatokra vonatkozó egyes intézkedések okszerű továbbfejlesztésére gondolni, s a kereskedelmi törvény e tekintetbeni esetleges reformját előkészíteni.

Ennyit jelen dolgozat tárgyának horderejére nézve.

ELSŐ FEJEZET.

A közönséges magánjogi társaság (societas) és a jogi személy (universitas) mint a társulati intézmények jogi alapfogalmai általában.

Mielőtt a kereskedelmi társulatok jogi természetét közelebbi vizsgálat alá vennők, elkerülhetlenül szükséges, hogy azon alapfogalmak iránt jöjjünk tisztába, melyeket a jog emberi egyesülésekre általában alkalmazni szokott, s melyekből ennélfogva a kereskedelmi társulatok tekintetében is ki kell indulnunk. Az eszmezavar, mely a kereskedelmi társulatok jogi megítélésénél oly annyira szembe ötlük, lényegesen annak következménye, hogy a jogtudósok nincsenek teljesen tisztában az iránt, miben áll a jogi személy (universitas)

fogalma és lényege egyrészt, a közönséges magánjogi társaság (societas) fogalma másrészt? A számos ellentétes elmélet, melyek ezen alapfogalmak iránt felállítottak, szülték a kereskedelmi társulatok tekintetében is azon számtalan különböző felfogást, melyekkel lépten-nyomon találkozunk, s melyeket megbírálni és lényegükre visszavezetni mindaddig képesek nem vagyunk, míg az alapelvek iránt helyes megállapodásra nem jutunk.

A mi mindenekelőtt a societas fogalmát és lényegét illeti, úgy a kereskedelmi társulatok jogi természetének megállapítására nézve különös jelentőséggel bír azon a régibb jogtudományban általában sőt a francia jogtudományban nagyrészt még mai napig is uralkodó nézet, mely szerint a közönséges magánjogi társaság is jogi személy gyanánt tekintendő. E nézet reánk nézve már azért is nagy fontossággal bír, mert ha már a közönséges societas is jogi személy, akkor a kereskedelmi társaságok jogi természetének vizsgálata merően feleslegessé válik. Ha a közönséges magánjogi társaságok is jogi személyek, a kereskedelmi társulatok bizonyára annál inkább azok s ha societas és universitas között lényeges különbség nem létezik, akkor tökéletesen egyre megy, valjon a kereskedelmi társulatok a societas vagy az universitas alapelveire vezettetnek vissza?

A mi a régibb jogtudományt e nézetre indította, különösen azon balfelfogás volt, hogy a cél egysége és az akarat egysége képezi a jogi személy döntő ismérvét.¹⁾ Pedig ha a cél és az akarat egysége volna a jogi személy főkritériuma, akkor nemcsak a közönséges magánjogi társaságot, hanem még az egyetemleges kötelmeket is, a pertársaságot, a csődhitelezők összeségét, a családot és sok más jogviszonyt kellene jogi személyek gyanánt tekinteni, mint az tényleg történt is, minek folytán a jogi személy oly fogalomná szélesednék ki, hogy azt határozottan körvonalaezni lehetetlen volna. Nem is jutott az illető íróknak eszükbe, hogy mindezen jogviszonyokra a jogi személyiség minden következményeit alkalmazzák, miért is kényszerülve voltak tulajdonképi és nem tulajdonképi jogi személyekről beszélni, azaz jogi személyekről, melyek azok, és jogi személyekről, melyek nem azok, — mint Unger találóan megjegyzi.²⁾

A német jogtudomány e tévtanítás tarthatlanságát csakhamar felismerte s tényleg ma már alig létezik német jogtudós, ki a közönséges magánjogi társaságot jogi személynek tekin-

¹⁾ L. Unger „System des österreichischen Privatrechts“ I. köt. 319. s. k. l. hol különösen az osztrák írók vétetnek figyelembe.

²⁾ J. m. I. köt. 322. l.

tené. Nem úgy Franciaországban. A francia jogtudomány még ma is azon ponton áll, hogy a magánjogi társaság (société civile) jogi személyiségének kérdése vitakérdést képez, s csak azon kell csodálkozni, hogy éppen a legkitünőbb francia jogászok azok, kik irataikban ezen tév-tant terjesztik. Így nevezetesen a hírneves Troplong kimerítően foglalkozván a kérdéssel, a római jog, a középkori és újabb kommentátorok, valamint a Code civil alapján határozottan vitatja a magánjogi társaság jogi személyiségét, melyet a francia bírói gyakorlat már előtte is itt-ott elismert.

„Lorsqu'une société — úgy mond többi között³⁾ — a été légalement constituée par la réunion des conditions intérieures et extérieures, . . . elle donne naissance à un corps moral, qui se distingue des associés pris individuellement; elle forme une personne abstraite, envers laquelle les associés ont des devoirs à remplir, une personne, dis-je, qui a ses droits, ses prérogatives, son domaine de propriété, son actif et son passif propres. Pendant tout le temps que dure la société, le contrat attribue sous certains rapports à l'être moral que forme la réunion des associés, la propriété des mises conférées par chacun d'eux; en ce sens, le contrat de société est translatif de propriété. La société, tierce personne distincte des associés, est par rapport à eux dans une situation, qui rappelle celle d'un acheteur. Les associés sont garants envers elle de leurs mises, de même que le vendeur est garant envers l'acheteur. A la vérité, le partage, qui est la fin de toute société, fera acquérir aux associés individuellement la propriété de chaque lot. Mais avant cet événement, ce ne sont pas les associés, qui, en quelque manière, sont regardés comme propriétaires des choses mises dans la société. C'est la société, qu'une fiction utile et expressive en investit, en lui donnant la consistance d'une personne morale, qui se dégage des individus.“

Egy másik helyen azok ellen fordulván, kik csak a kereskedelmi társulatokat tekintik jogi személyeknek, többi között így nyilatkozik:

„Les sociétés civiles peuvent donc revendiquer à l'égal des sociétés de commerce une personnification, que nous trouvons en elles, aussi loin que nous remontons dans l'histoire de droit.“⁴⁾

Bármennyire határozottan vitassa is azonban Troplong nézetét, ő maga is kénytelen beismerni, hogy a magánjogi társaság személyesítésével minden körülmény között kijönni nem lehet s hogy a jogi személy minden következményeit a magánjogi társaságra alkalmazni nem szabad. Ő maga is kénytelen bevallani, hogy:

„Cependant cette fiction doit être restreinte dans de justes bornes, et la dialectique, qui la pousserait dans ses dernières conséquences, serait mauvaise. Ainsi bien que, eu égard à certaines relations, il soit juridique de dire, que la société est propriétaire des

³⁾ L. Commentaire du contrat de société en matière civile et commerciale. Bruxelles 1843. no. 58. (Az eredeti kiadás Párisban jelent meg ugyanazon évben 2 kötetben. A brüsseli kiadás csak annyiban különbözik az eredetiből, a mennyiben számos a belga kiadóktól származó jegyzetet tartalmaz.)

⁴⁾ J. m. no. 66.

mises, toute fois il n'en est pas moins vrai que, sous d'autres rapports, on ne peut détacher l'actif social de l'idée d'une copropriété commune (!) reposant sur la tête de tous les associés. La fiction du corps moral a beau se recommander par la raison et la force des choses; elle ne peut faire que, sous certains rapports, les associés ne se regardent pas comme étant en réalité propriétaires indivis des apports mis en commun.⁵⁾

Vagyis addig, a míg Troplong jónak találja, a társaság jogi személy; ha azonban a személyesítés kényelmetlenné válik, a közöstulajdon, a condominium elve emeltetik érvényre! Hogy ily álláspont vajmi ingatag alapon nyugszik, alig szorul bizonyításra. Vagy jogi személy a magánjogi társaság, vagy nem: ezen alternatív lehetőség egymást szükségképen kizárja, egymással ellentétben áll; egy társaság, mely egy oldalról tekintve jogi személy, más oldalról tekintve közöstulajdon, azaz jogviszony, melynél az egyes tagok az alanyok, a jogi lehetőségek közé tartozik. Ha a magánjogi társaság másként nem kezelhető, mint személyesítés által, ezen egyszer nyert álláspontot minden következményeivel együtt fenn kell tartani mindaddig, míg a társaság meg nem szűnik, de addig a míg a társaság fennáll, egyidejűleg közöstulajdonról és jogi személyiségről beszélni nem lehet.

Még nyiltabban mint Troplong, vallja be a magánjogi társaság jogi személyiségének keresztülvihetlenségét Massé, jóllehet ő is ezen álláspont mellett síkra száll.⁶⁾ Ugyanis munkájának több helyén kénytelen elismerni, hogy csak a kereskedelmi társulatok tekintetében vonhatók a jogi személy elvének minden következményei, hogy ellenben a magánjogi társaság harmadik személyekkel szemben ki sem tűnik, hanem csak az egyes tagok azok, kik a jogi forgalomban mint szerződő felek jelentkeznek.

„Si en principe les sociétés — mond egy helyen⁷⁾ — sont des personnes morales, comme les sociétés commerciales, cependant il est vrai de dire, que le principe, qui fait des sociétés des personnes morales distinctes de la personne même des associés, ne reçoit ses conséquences les plus importantes, que dans les sociétés commerciales.“

És néhány sorral alább:

„Quand les tiers contractent avec une société civile, ils contractent avec chaque associé individuellement (!); quand ils contractent avec une société commerciale, ils contractent avec l'être moral, dans lequel se resument toutes les forces sociales.“

Hasonlólag nyilatkozik egy más helyen:⁸⁾

„Toute fois, la formation de cette personne morale ne reçoit toutes ses conséquences, que dans les sociétés commerciales.“

⁵⁾ U. o. no. 70.

⁶⁾ L. Le droit commercial dans ses rapports avec le droit des gens et le droit civil. 3-ème édition. III. köt. no. 1940.

⁷⁾ J. m. IV. köt. no. 2550. — ⁸⁾ U. o. no. 2666.

Ugyanazon álláspontot, de egyszersmind, a mi természetes, többé-kevésbé hasonló következetlenséggel foglalják el: Pardessus, Bravard-Veyrières, Rogron, Delvincourt, Duranton, Proudhon, Leclérq, Duvergier, Championnière, Delamarre et Lepoitevin, Delangle és mások.

Ily tekintélyek befolyása mellett mi természetesebb, mint hogy ezen elmélet a francia jogtudományban számos követőre talált sőt uralkodó vált, s hogy még a gyakorlat sem zárkóztatott el előle. Mindazonáltal nem hiányoztak a francia jogászok között olyanok, kik belátván ezen elmélet tarthatlanságát, azt élénken megtámadták. Így már a régibb francia írók közül Toullier,⁹⁾ ki nemcsak a magánjogi, de a kereskedelmi társulatokat sem ismeri el jogi személyeknek; továbbá Vincens,¹⁰⁾ Frémery¹¹⁾ és legújabban különösen Boistel.¹²⁾

A mi azon érveket illeti, melyekre a magánjogi társaság személyesítésének védői hivatkoznak, úgy a római jogforrásokban különösen két hely szokott úgy a régibb német mint általában a francia írók által idéztetni. Ugyanis: L. 22 D. de fidejussoribus et mandatoribus (46, 1) hol Florentinus azt mondja: „Mortuo reo promittendi, et ante aditam hereditatem fidejussor accipi potest, quia hereditas personae vice fungitur, sicuti municipium, et decuria et societas“ — valamint: L. 3 §. 4. D. de bonorum possessionibus (37, 1) hol Ulpian mondja: „A municipibus et societatibus et decuriis et corporibus bonorum possessio adgnosci potest.“

Mit bizonyítanak ezen helyek? A magánjogi társaság jogi személyiségét? A második hely bizonyára nem. Mert hogy a társaság a községgel stb. kapcsolatban hozatik fel, abból egyedül a társaság jogi személyeségére következtetni nem lehet. Az idézett hely csak azt akarja kifejezni, hogy egy társaság a bonorum possessio tekintetében ugyanazon szabály alá esik, mint a municipia, decuriae és corpora. Hogy azért a társaságnak jogi személynek kellene lennie, alaptalan feltevés és csálódik nevezetesen Troplong, midőn azt mondja: „Ulpian met les sociétés sur la même ligne que les municipes, les décuries etc., elles sont à ses yeux des corps moraux.“¹³⁾ Nem azért helyezi Ulpian a társaságot egy színvonalra a községgel stb., mert a társaság is jogi személy, hanem egyedül

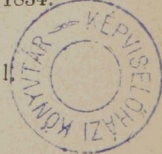
⁹⁾ Droit civil français suivant l'ordre du Code. XII. kötet. no. 82.

¹⁰⁾ Exposition raisonnée de la législation commerciale Paris 1834. I. kötet. 297. l. és Des sociétés par action. 6. és 7. lap.

¹¹⁾ Études de droit commercial. Paris 1833. IV. feje. 30. s. k. l.

¹²⁾ Précis du Cours de droit commercial. Paris 1876. 119—121. l.

¹³⁾ J. m. no. 59.

azért, mert a bon. possessio tekintetében a társaság, község stb. között nincs különbség. A jogi személyiség kérdése itt egészen figyelmen kívül esik.

A mi az először idézett helyet illeti, úgy elismerjük, hogy abban csakugyan a societas mint jogi személy tüntetetik fel. Mindazonáltal teljesen indokolatlanak találjuk azt, hogy ezen hely nagyhorderejű következtetésekre felhasználás-sék, és pedig egyszerűen azért, mert csak mellékesen, hasonlatképen állittatik a societas jogi személyisége, a főszóly itt is másra lévén fektetve. Ily másodrendű megjegyzés teljesen alkalmatlan arra, hogy abból a rómaiak uralkodó felfogására következtessünk. Ha a societas a rómaiak uralkodó felfogása szerint jogi személy lett volna, ugyan miért nincs az kimondva ott, hol azt épen várni lehetne, t. i. a Digesták 17. könyvének 2. fejezetében (Pro socio)? Miért szabályozza ezen fejezet a societast épen a jogi személy elvével ellentétben? Miért nem vonták a rómaiak a társaság jogi személyiségének következményeit? Az idézett hely kapcsolatban más helyekkel, nézetünk szerint legfeljebb azt tanúsítja, hogy voltak Rómában társaságok, melyek a jogi személy jellegével bírtak, mint ez tényleg a societates publicanorum (vectigalium publicorum)-féle társaságokról áll, melyekről még alantabb leendő szó. Valószínű, hogy Florentinus is ilyenmő társaságot tartott szem előtt; mindenestre helytelenek találjuk, ha az idézett hely megszorítás nélküli értelemben vétetik.¹⁴⁾ Mert, hogy minden társaság, azért mert társaság, eo ipso jogi személy lett volna, oly felfogás mely, bármennyire támaszkodjék is a római jogászok egyes elszórt de épen azért komoly figyelmet nem érdemlő mondásaira, következményeiben minden más a római jogban kétségtelenül tartalmazott alapelvekkel megoldhatlan ellentmondásokba kell, hogy keverjen.¹⁵⁾

A francia írók ugyan nemcsak a római jogra hivatkoznak, hanem nézetüket különösen még a Code civil-re

¹⁴⁾ Helyesen mondja Treitschke (Die Lehre von der unbeschränkt obligatorischen Gewerbe-gesellschaft und von Commanditen. Lipse 1844. 2. l.) „Nicht immer ist es den aus dem Zusammenhange gerissenen Fragmenten, den ohne Angabe der Veranlassungen hingestellten Entscheidungen anzusehen, welche Art der Gesellschaft der Verfasser im Sinne gehabt hat. Daher ist das römische Rechtsbuch für die Lehre von der Societät fast ebenso oft eine Quelle des Streites als der Entscheidung, und die Doctrin findet hier eigenthümliche Schwierigkeiten.“

¹⁵⁾ L. Rösler: Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht. IV. köt. 252. s. k. l. — Troplong is kénytelen bevallani (i. m. no. 61.): „Il est vrai, que le corps moral y (t. i. a magánjogi társaságnál) était moins saillant, moins énergiquement dessiné, il n'avait pas le caractère public des sociétés vectigaliennes, on ne pouvait lui donner le nom de collége“. S mégis jogi személy!

alapítják. Szerintök a Code civil 1845. 1846. 1848. 1849. 1851. 1852. és 1867. cikkei hoznák érvényre a magánjogi társaság jogi személyiségét, a mennyiben ugyanis ezeknek értelmében az egyes tagok és a társaság között követelések és tartozások támadhatnak, s a társaság bizonyos tekintetben a tagoktól elkülönített vagyonnal bír. Ez igaz. Csakhogy az idézett cikkek pusztán a tagok egymásközi viszonyáról szólnak (des engagements des associés entre eux), de nem harmadik személyek iránti viszonyokról, holott a jogi személyiség éppen harmadik személyekkel szemben jut határozott érvényre. A mit pedig a Code civil a harmadik személyek iránti viszonyokról mond, az éppen a jogi személy feltevése ellen szól. Ugyanis a törvény harmadik személyekkel szemben nem is ismer el társaságot mint ilyent, miért is az 1862—1864. cikkek címfeliratában csak társ tagok és nem társaság kötelezettségeiről tétetik említés (des engagements des associés à l'égard des tiers). Maga ezen cikkek tartalma mutatja, hogy harmadik személyekkel szemben mindig csak az egyes tagok jönnek tekintetbe és sohasem a társaság mint önálló jogalany. Így az 1862. cikk azt határozza, hogy egy tag nem kötelezheti tagtársait, ha tőlök erre vonatkozó meghatalmazást nem nyert¹⁶⁾. Tehát nem a társaság köteleztetik, hanem csak az egyes tagok, s ezek is csak úgy, mint ha társasági viszony nem is léteznék, vagyis: a társaság harmadik személyek irányában semmi hatálylyal nem bír, a harmadik, ki egy taggal szerződik, csak őt ismeri s csak ő ellene nyer jogokat s léphet fel keresetileg; a többi tag ellen csak úgy nyer jogokat, mint a közönséges meghatalmazás vagy egyetemleges kötelezés esetében.

Az 1863-ik cikk még tovább megy. E szerint a közösen szerződő tagok egyenlő arányban felelősek a hitelezőnek, azaz épúgy mint közönséges adóstársak. A tag, ha csak ki nem kötötte, nem betétele, hanem a kötelezettség reá eső része erejéig felelős¹⁷⁾ — miből foly, hogy a maga részét minden tag külön is fizetheti le; holott ha a társaság önálló jogi egyiséget képezne, a tartozás is egységes volna, s a hitelező egyes tag részletfizetését jogositva volna visszautasítani. — Végre az 1864-ik cikk határozottan kimondja, hogy egy kötelezettség, mely a társaság számlájára vállaltatott, csak azon tagot terheli, a ki szerződött, de nem a többi tagot, hacsak a szerződő tag ezektől meghatalmazást nem nyert, vagy a

¹⁶⁾ . . . „un des associés ne peut obliger les autres, si ceux-ci ne lui en ont conféré le pouvoir“.

¹⁷⁾ „Les associés sont tenus envers le créancier avec lequel ils ont contracté, chacun par une somme et part égales, encore que la part de l'un d'eux dans la société fût moindre, si l'acte n'a pas spécialement restreint l'obligation de celui-ci sur le pied de cette dernière part“.

dolog a társaság javára nem szolgált¹⁸⁾. A hitelező tehát legjobb esetben valamennyi tagot perelheti, de nem a társaságot mintilyent, mely a hitelezővel szemben nem is létezik.

Hivatkozás történik még a Code de procedure civile 59-ik cikkére is, mely szerint társulati ügyekben az alperes a társaság székhelyén lévő bíróság elé idézendő, azaz ezen bíróság illetékes¹⁹⁾. Azonban ezen cikk nem azt mondja, hogy a társaság mintilyen pereltetik, a társaságnak mintilyennek van birói illetősége, hanem csak alperesről általában szól. Hogy ki az alperes, az más kérdés, de hogy nem a társaság maga az alperes, kitűnik, legalább közvetve, ugyanazon törvény 69-ik cikkéből, mely a jogi személyek illetőségéről intézkedvén, 6. pontjában a kereskedelmi társulatok illetőségéről is szól, a nélkül, hogy a magánjogi társaságról is tétetnék említés. Már pedig, ha a magánjogi társaság mintilyen perben állhatna, akkor annak illetőségéről ép úgy kellene intézkedni, mint az más jogi személyekre nézve történt.

A magánjogi társaság jogi személyisége ellen felhozhatjuk még a Code civil 529-ik cikkét, mely szerint a kereskedelmi, pénzügyi és ipartársulatok részvényei vagy jutalékai (intérêts) ingóknak tekintetnek azon esetben is, ha ezen társulatok tulajdonában ingatlanok is vannak²⁰⁾. Ezen intézkedés kétségtelen érvet tartalmaz a jogi személyiség mellett. Miért nem tétetik azonban a magánjogi társulatokról említés? Ha a magánjogi társaság jogi személy volna, ezen intézkedés reá nézve is kellene hogy alkalmaztassék, pedig az nem történik, a mi világosan annak jogi személyisége ellen szól.

Végre figyelmet érdemel azon körülmény is, hogy a magánjogi társaságok semminemű nyilvántartásnak, mint a kereskedelmi társulatok a Code de commerce és későbbi törvények alapján, alávetve nincsenek; pedig a jogi személyiség hatályának főfeltétele, hogy az, ki a társasággal jogviszonyokba lép, annak létezéséről tudomással is birjon. Ha a forgalomban nem is tudják, valjon egy társaság mintilyen létezik-e, hogyan lehessen szó annak elismeréséről? A tagok állítása bizonyára nem elégséges!

Sokat lehetne még felhozni a magánjogi társaság személyesítése ellen, azonban az eddigi is már elegendő, hogy ezen

¹⁸⁾ „La stipulation que l'obligation est contractée pour le compte de la société, ne lie que l'associé contractant, et non les autres, à moins que ceux-ci ne lui aient donné pouvoir, ou que la chose n'ait tourné au profit de la société“.

¹⁹⁾ „En matière de société, tant qu'elle existe (le défendeur sera assigné) devant le juge du lieu, où elle est établie“.

²⁰⁾ „Sont meubles par la détermination de la loi . . . les actions ou intérêts dans les compagnies de finance, de commerce ou d'industrie, encore que des immeubles dépendans de ces entreprises appartiennent aux compagnies“.

elmélet tarthatlanságáról meggyőződünk. Annyi tény nevezetesen, hogy a francia törvényhozás arra nézve támaszt nem nyújt²¹⁾, s ha mindazonáltal sem a francia jogtudomány, sem a francia gyakorlat ezen elméletről teljesen lemondani még mai napig sem tud, úgy ezen jelenség magyarázata csak abban keresendő, hogy a francia jogtudósok, bár mennyire elismerjük is az ő érdemeiket különösen a kereskedelmi jog terén, soha sem törekedtek a jogi személy fogalmával komolyan tisztába jönni, s ezen fogalmat határozottan körülírni. A mai francia jogtudomány e tekintetben lényegesen ott áll, hol a régebbi iskola állott, és ha ennek folytán oly tévedésektől és elméleti szörszálhasogatásoktól ment is maradt, minőknek a német jogtudósok a jogi személyek tekintetében kitéve voltak és vannak, úgy másrészt a fogalom homályban hagyása oda vezetett, hogy a jogi személy minden bírálat nélkül vétetik alkalmazásba, akár van szükség reá, akár nincs, akár vonhatók a következmények, akár nem!

Mi azonban mármost az u. n. jogi személy?

Jóllehet egyes írók a kereskedelmi társulatok jogi természetét az alapítványra, vagyis a jogi személy azon nemére vezetik vissza, melynek substratuma, alzata egy vagyon (universitates bonorum) — miről még alább — nézetünk szerint e helyütt mégis csak azon jogi személyekről lehet szó, melyek személyegyesületek alapján keletkeznek s melyeket jogi nyelven tulajdonképi universitates, universitates personarum, vagy testületeknek szokás nevezni. Ha azonban ilyképen vizsgálatunk köre szűkebbre is terjed, feladatunk azért nem könnyű. Mert mióta Savigny és mások a római jog kevés és elszórt mondatainak alapján a jogi személyek azon elméletét fejtették ki, melyet általában személyesítési elméletnek (Personnificationstheorie) nevezünk, a jogtudósok annyi mindenféle elméletet állítottak fel, s az elméletek száma napról-napra még mindig annyira szaporodik, hogy ma-holnap alig leszünk képesek azokat kellőleg még csak át is tekinteni. Még ha egyesek új elméleteket nem is állítanak fel, úgy mégis nincs talán két önállóan gondolkozó író sem, kik a jogi személyek feltételei, kellékei, attribútumai iránt egybehangzó felfogást tanusítanak, a mi eléggé bizonyítja, mennyire kevésbé megállapodott fogalommal van dolgunk, midőn jogi személyekről beszélünk.

Dolgozatunk köre nem engedi, hogy a különböző elméleteket beható vizsgálat alá vegyük; ez kitüzött feladatunktól messze elterelne, s különben is erre külön munka megírása szükséges. Ha valjon tehát a jogi személy tisztán képzelem,

²¹⁾ Époly kevésbé, mint az osztrák jog, mire nézve l. a már idézett Unger t.

fictió szüleménye-e? mint azt Savigny²²⁾ és Puchta²³⁾ alapján az uralkodó iskola állítja²⁴⁾; avagy pedig valósággal bíró, reális lények (német jogi elmélet — Germanistische Theorie²⁵⁾; valjon nem-e helyesebb, jogi személyekről nem is beszélni, hanem inkább alany nélküli jogokról, célvagyonról (Zweckvermögen)²⁶⁾; avagy végre ne tekintsük-e mindig a testület tagjait valóságos alanyok gyanánt, úgy, hogy sem költött személyekről, sem alany nélküli jogokról ne legyen szó²⁷⁾ — nem akarjuk vizsgálni, vagy legfeljebb csak annyiban a mennyiben ezen elméletek a kereskedelmi társulatok jogi természetének kérdésével összefüggnek. E helyütt beérjük a következő fejtegetésekkel, melyeknek célja főleg a societas és universitas egymáshoz viszonyítat praecizirozni s némely a jogi személyek körül felmerült tévtanítást eloszlatni:

A jog, midőn az embereknek közös célra törekvő egyesületeit a maga körébe vonja, hogy az azokból fejlődő viszonyokat jogilag szabályozza, lényegesen két vezérelvből indul ki. Az egyik a többség (Vielheit), a másik az egység elve²⁸⁾, A többség elve abban áll, hogy az egyesülő

²²⁾ System des heutigen römischen Rechts. II. köt. 85. §.

²³⁾ Vorlesungen ed. Rudorff, I. köt. 56. l. — Weiske-féle Rechtslexikon. III. köt. 66. s. k. l. s egyebütt.

²⁴⁾ Ide tartoznak nevezetesen: Pfeifer, Mühlenbruch, Kierulff, Böcking, Sintenis, Arndts, Gerber, Thöl, Unger (System I. 42. § és Kritische Ueberschau VI. köt. 156. s. k. l.). Ide tartoznak majdnem kivétel nélkül a magyar írók is, s hasonló felfogást tanusít a franczia jogtudomány. — A fictió mellett, de másként formulázva: Randa (Siebenhaar's Archiv für deutsches Handelsrecht und Wechselrecht XV. köt. 1. s. k. l. 337. s. k. l.), Böhlau (Rechtssubject und Personenrolle. Weimar 1871),

²⁵⁾ Ezen elmélet megalapítója Beseler (Die Lehre von den Erbverträgen 1835, Volksrecht und Juristenrecht 1843 és System des deutschen Privatrechts.). Többé-kevébé ugyanazon nézetet vitatják: Bluntschli, Kuntze, Weiske, Lason, (Princip und Zukunft des Völkerrechts, Berlin 1871. 122—140. l.) és legújabban különösen Gierke és Zitelmann (Begriff und Wesen der sogenannten juristischen Personen. Lipsce 1873).

²⁶⁾ Igy: Köppen, Bekker, Brinz, Demelius, Dietzel, Fitting, Windscheid. Ujabban ezen elmélet felé hajolnak még: Bruns a Holtendorff-féle Encyclopaediában I. köt. 270. l. és Unger System. VI. köt. 28. lap. A magyar írók közül ez elméletet követi dr. Vavrik Béla egy a II-dik magyar jogászggyűlés elé terjesztett alapos véleményében a jogi személyekről (Magyar jogászggy. évkönyve 1871. évre. Szerk. Dr. Siegmund Vilmos. Pest, 1872. I. füz. 203. s. k. l.)

²⁷⁾ Ide tartoznak bár egymástól függetlenül és eltérően: Salkowski (Bemerkungen zur Lehre von den juristischen Personen. Lipsce 1863.) és Jhering (Geist des römischen Rechts. III. köt. első fele. Lipsce 1865.)

²⁸⁾ A többség és egység elvéből indul ki Zitelmann is id. munkájában. Elméletének eredményei azonban a mi felfogásunktól lényegesen különböznek. Különösen nem fogadhatjuk el azt, hogy a jogi személyek általában, a testületek különösen reális lények volnának.

emberek közös törekvésükben személyiségüket, egyediségüket minden körülmény között fentartják, hogy a létrehozott jogviszonyok alanyai gyanánt mindig csak az egyesület egyes tagjai szerepelnek, hogy a szerzett jogok szükségképen az egyes tagok között akár tényleg, akár eszmeileg megoszlanak, hogy a vállalt kötelezettségek szükségképen az egyeseket mint ilyeneket terhelik — egy szóval: hogy a jogok és kötelezettségek közvetlenül mindig csak az egyesület egyes tagjaira mint azoknak alanyaira vezetettnek vissza. Ezen elven sarkall a *societas*, a magánjogi társaság intézménye, mely mint a többség elvének képviselője, legegyszerűbb és egyúttal legtermészetesebb formája az emberi egyesületek jogi kezelésének.

Támadhatnak azonban körülmények, midőn a jogok és kötelezettségek visszavezetése az egyesület egyes tagjaira kényelmetlenné válik, az erre irányuló jogi kezelés nehézkes és célszerűtlen lesz; az egyesek által elérni szándékolt célok olyanok lehetnek, hogy azokat egyes emberekhez kötni nem lehet, olyanok, melyek az egyesek körén messze túl mennek, s melyek veszélyeztetve volnának, ha mindig és kizárólag az egyesek jönnének tekintetbe. Ilyenkor a jog kényszerülve van az egyesület egyes tagjaitól abstrahálni, az egyeseket háttérbe szorítani; szüksége támad annak, hogy az egyesület nem mint bizonyos számú egyesek sokasága tekintessék, hanem hogy az egyes egyesülő személyek egy egységbe foglaltassanak össze, mely egység ugyanazon jogi kvalitással ruháztatván fel mint az egyesek összevéve: a sok külön és egymással csak kötelmi viszonyban álló alany helyébe az egység mint önálló s az egyes tagoktól külön alany lép. Így jut a jog az egység elve alapján a jogi személyek azon fajához, melyet szorosabb értelemben vett *universitas*-nak (*universitas personarum*) vagy testületnek nevezünk.

Egy hosszú történeti processus az emberiség gondolkozásában volt szükséges, hogy az egység ezen elve a jogi felfogásban gyökeret verjen és teljesen érvényre emelkedjék. Még a jogi abstrakció nagymesterei, a rómaiak sem bírtak teljesen azon álláspontra felemelkedni, hogy az egység mellett az egyesektől teljesen eltekintsenek, mit a forrásokban található ezen kifejezések: *arca communis*, *servus communis*²⁹⁾ stb., vagy, hogy az állam- vagy községvagyon tulajdonosai az *universi cives* vagy *municipes*³⁰⁾, eléggé tanusítanak, nemkülömben azon tény, hogy éppen a

²⁹⁾ L. Unger: Kritische Ueberschau. VI. köt. 168. l., Zitelmann i. m. 25. l.

³⁰⁾ L. Arndts: Lehrbuch der Pandekten. 7. kiad. 46. lap, 3 jegyz.

jogi személy fogalma az, mely a római jogban legkevésbé jutott teljes kifejezésre ³¹⁾.

A középkor egy lépéssel ismét visszament: majd az egyesek, majd azoknak foglalatja, az egység tekintetett alany-nak s még a jelen század sem jutott odáig, hogy az egység elve a nép öntudatában teljesen megszilárdult volna.

A jogi felfogás ezen ingadozásán külömben nem lehet csodálkozni. Nem is annyira a gondolkozás élességének hiánya annak oka. Mert jóllehet az egység, mint az abstractió kifolyása, világos öntudatra csak a népek abstrahálási, gondolkozási képességének teljes kifejlődésével jut, úgy másrészt tekintetbe kell venni, hogy az egység elve nemcsak eredménye egy logikai processusnak, melynél fogva a társulati jelenségek változhatlanul meghatározott formáival szemben csak a felfogás a változó és haladó elem; hanem maguk a társulati jelenségek is változnak és alakulnak a többség és az egység elve szerint, a többség elvétől az egység elve felé. Vagyis: az emberi egyesületek nem sorakoznak egyszer s mindenkorra vagy a societas vagy az universitas formája alatt, hanem ellenkezőleg a societas és universitas között léteznek átmenetek úgy, hogy a mi a kiindulási pontnál merően societas volt, idővel universitássá fejlődhetik. Ilyképen, valahányszor egy új egyesületi jelenség felmerül, a jogéletben egy bizonyos küzdelem támad a többség és az egység elve között, mely annál élesebb, mennél inkább tér el az új egyesület szervezete a már meglévőktől; különösen azoktól, melyeknél az egység elve teljesen diadalra jutott. Idővel azonban a gyakorlati szükség, a jogi forgalom megkönnyítése iránti vágy mégis megtöri a tisztán anyagi felfogást, mely mindig csak az egyesület egyes tagjait látja maga előtt s az egyesektől abstrahálni képtelen.

De azért e küzdelem teljesen jogosult. Mert e küzdelemben fekszik a garancia, hogy az egység elve túlságosan ki ne terjesztessék, nevezetesen oly viszonyokra ne alkalmaztassék, melyeknél arra szükség nincs, s melyeknek jogi kezelése a többség elve mellett is igen jól lehetséges. Egyéb garancia erre nézve úgy sem létezik. Mert mikor van szüksége a jogi forgalomnak arra, hogy valamely egyesület tekintetében az egység elvét jutassa érvényre, azt eleve megállapítani nem lehet s így nem marad más hátra, mint belenyugodni abba,

³¹⁾ Innen van, hogy a jogi személyekről felállított majdnem minden elmélet a római jogban akar támaszt találni. A személyesítési elmélet védői épúgy hivatkoznak a római jogra, mint az alany nélküli jogok hívei; Savigny, Puchta, Unger stb. épúgy mint Windscheid, Demelius, Köppen, Jhering s mások. E tekintetben úgy vagyunk a római jogforrásokkal, mint a Szentirással. Mindenki azt olvassa ki belőle, a mi czéljának megfelel!

hogy, ha szükség fenforog, a jogélet annak bizonyára érvényt fog szerezni.

A *societas* és *universitas* e szerint tehát nem képez egymást kizáró ellentétet oly értelemben, hogy egy *societas* formájával bíró egyesület az *universitas* formájától mindenkorra ki volna zárva, hanem ellenkezőleg átmenet igen is van. De a mit félreértések kikerülése végett különösen hangsúlyoznunk kell: ezen átmenet csak a társulati jelenségeknek, mint a *societas* és illetve *universitas* tartalmának, anyagi substrátumának fejlődését, átalakulását jelenti, nem ezen társasági formáknak, mint ilyeneknek változását. A *societas* és *universitas* mint jogi formája az emberi egyesületeknek önmagában meghatározott és önmagában változhatlan. A *societas*, mint a többség elvén alapuló fogalom soha sem lehet egyidejűleg *universitas*, mely az egység elvének képviselője — és viszont. E két fogalom között alakilag véve átmenet nincs, a *societas* és *universitas* mint forma egymást szükségképen kizárja, egymással ellentétben áll. Valamely egyesület oly átalakuláson mehet keresztül, hogy jöllehet azelőtt a *societas* formájában jelentkezett, idővel mégis mint egység, mint *universitas* szerepel. De addig a míg *societas*, lényegesen csak az és nem egyszersmind *universitas*; egy *societas*, mely egyidejűleg jogi személy volna, jogilag el nem képzelhető, jogilag véve absurdum. Mert addig a míg az egyes tagok az alanyok, egy tőlök különvált egység nem lehet alany, s ha az egység az alany, az egyes tagok nem lehetnek alanyok. *Tertium non datur*!

Ily szempontból tekintve a *societas* és *universitas* lényegét és egymáshozí viszonyát, vissza kell utasítanunk a régibb iskola, valamint a francia jogászok többségének azon elméletét, mely szerint minden társaság mint ilyen jogi személy volna. De nem kevésbé vissza kell utasítanunk több germanista (különösen Beseler és Gierke) által vallott azon nézetet, mely szerint a *societas* és *universitas* között egy közepes társasági formát lehessen felállítani, melyben úgy az egység mint a többség eleve jussón érvényre, melynél úgy az egyes tagok, mint az azoktól abstrahált egység legyenek az alanyok³²⁾. Az ezen fogalom alapját képező „egység a többségben” féle elv (*Princip der Einheit in der Vielheit*) tarthatatlan,

³²⁾ Ez az, mit annak vitatói „*Genossenschaft*” névvel illetnek bár mások ezen név alatt mást értenek. Ezen *Genossenschaftok* azonban össze nem tévesztendők a magyar kereskedelmi törvényben is szabályozott szövetkezetekkel, melyeket a németek „*Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften*”-nek neveznek s melyek a fenti elmélet szerint csak egyik fajtát képezik a szélesebb értelemben vett szövetkezeteknek.

mert a mi egység, az nem lehet többség és megfordítva. Ha ezen elmélet védői azt hiszik, hogy a testületnél az egyes tagok a jogi személylyel szemben bizonyos önálló jogosítványokkal nem bírhatnak, úgy e tekintetben nagyon csalódnak, mint azt később még be fogjuk bizonyítani.

Azt kérdezhetné ugyan valaki, miként fogjuk fel azon egyesületi jelenségeket, melyek a jelzett átmeneti stádiumban léteznek? Erre azonban, azt hisszük, a felelet könnyű, csak a többség és egység elvének jelentőségét és horderejét tartjuk szem előtt. A többség elve szerint ugyanis, miként láttuk, minden jog és kötelezettség az egyes tagokat, mint alanyokat illeti, még pedig közvetlenül; ellenben az egység elvének fogva a jogok és kötelezettségek közvetlenül az egységet mint önálló jogalanyt illetik, s csak közvetve, azaz a jogi személy mediumán keresztül az egyes tagokat. A societásnál az egyes tagok közvetlenül cselekszenek magukért, az universitásnál legfeljebb csak közvetve magukért, ellenben közvetlenül az egységért mint ilyenért³³⁾. Ebből következik, hogy mindaddig, míg valamely egyesületnél a közvetlenül jogosítottak és kötelezettek az egyes tagok, lényegesen csak societásról lehet szó, jöllehet az egyesület az egység némely sajátságait már felvette. Legfeljebb módosított societásról lehetne ez esetben beszélni, a mint azt sokan, különösen a kereskedelmi társulatokra vonatkozólag teszik is — miről alább³⁴⁾.

Megállapítván ekként a societas és universitas lényegét és egymásközi viszonyát, még csak némely tévtanra akarunk reflektálni, melyek ugyan nem a jogi személy fogalmára magára vonatkoznak, melyek azonban annál nagyobb befolyással bírnak arra nézve, minő feltételek és körülmények mellett lehessen jogi személyekről beszélni?

Azt mondtuk, hogy a jog a többség elvétől abstrakció útján az egység elvéig jut, s hogy ezen egység érvényesítésék rejlik az, mit jogi személynek, in specie testületnek nevezünk. A jog, midőn ekként eljár, külső befolyásoktól teljesen független. Az egység elve egy tisztán belső processus eredménye; a jog az egység elvét önmagából fejleszti ki, s önállóan juttatja érvényre, valahányszor csak szükség fenforog, a mi persze külső tényezőktől függ. De hogy a jogi személyiség maga egy külső tényező, névszerint az állam akarat szüleménye volna, az állam engedélyén, jóváhagyásán sarkalna, az nem áll. Valamint a physikai személy

³³⁾ L. Zitelmann i. m. 102. l.

³⁴⁾ Némelyek ezen módosított societast nevezik „Genossenschaft”-nak. Így nevezetesen Schmid: Archiv für civilistische Praxis 36. köt. 160. l. és Thöl: Das Handelsrecht. 5. kiadás, I. köt. 404. l. 4. jegyz. és Volksrecht und Juristenrecht. 14. §.

keletkezéséhez nem szükséges, hogy az ember születése az államhatalomnak feljelentessék és ettől a személyminőség megadása kéressék,³⁵⁾ úgy a jogi személy, névszerint a testület keletkezésének alapját sem lehet az állam engedélyében találni. Ha állami jóváhagyás képezné a jogi személy létalapját, ugyan honnan nyerte akkor maga az állam jogi személyiséget?³⁶⁾ Hogyan magyarázható meg azon történeti tény, hogy még mielőtt organizált államról szó lett volna, testületi intézmények mégis már léteztek?³⁷⁾ Sőt midőn tulajdonképeni, szerves állam már létezett, nevezetesen a közép- és új korban, mégis számos testület keletkezett, a nélkül, hogy az állam bármiként is közreműködött volna.³⁸⁾ A régibb írók állami engedélyről mint a jogi személyiség concessiójáról nem is tudnak semmit, s csak azt kívánják, hogy egy egyesület rendőrileg meg legyen engedve.³⁹⁾ A jogi személyiség engedélyezéséről már azért nem lehetett szó, mert hisz a régibb felfogás szerint, miként már kiemeltük, minden társaság, sőt minden jogközösség is jogi személynek tekintett! Csak midőn egyes német írók⁴⁰⁾ a külön állami engedéllyel nem bíró egyesületektől a persona standi in iudicio jogát, (hogy t. i. mint ilyenek perbe szállhassanak) megtagadni kezdték, jött divatba Németországban, azaz ennek azon részeiben is, hol a partikuláris törvényhozás a jogi személyiséget külön engedélytől függővé tette, hogy az egyesületek a jogi személyiség külön engedélyezéseért folyamodjanak.⁴¹⁾

Mühlenbruch és mások után különösen Savigny volt az, a ki a községektől eltekintve, valamennyi jogi személyre nézve, az állami engedély kellékét felállította,⁴²⁾ míg a jelenleg még uralkodónak nevezhető nézet, melynek meg-alapítója Puchta,⁴³⁾ oda terjed, hogy a nyilvános jellegű testületekre nézve általános jogszabály létezik, melynél fogva azok önmagukban véve jogi személyek, ha rendőrileg meg vannak erősítve; hogy ellenben a magánjellegű személyegyesületek csak akkor jogi személyek, ha ezen minőséggel az államhatalom által külön felruháztattak (personalis consti-

³⁵⁾ L. Puchta a Weiske-féle Rechtslexikon-ban III. köt. 68. l.

³⁶⁾ L. Beseler Deutsches Privatrecht. 2. kiad. 236. l.

³⁷⁾ L. Beseler i. m. 237. l. Ezt elismeri Savigny is System II. köt. 275. l.

³⁸⁾ L. Unger Kritische Ueberschau VI. köt. 153. l.

³⁹⁾ L. Unger i. h. 153. l.

⁴⁰⁾ Így különösen Mühlenbruch a Glück-féle Kommentár XXXIX. kötetében 437. l. és „Beurtheilung des Städelschen Beerbungs-falles.“ Halle 1828.

⁴¹⁾ L. Unger Kritische Ueberschau VI. 153 l.

⁴²⁾ L. System II. köt. 89. §.

⁴³⁾ L. különösen Weiske-féle Rechtslexikon III. köt. 77. l.

tutio, quae ad exemplum non trahitur).⁴⁴⁾ E nézetben volt az előtt Unger is,⁴⁵⁾ később azonban e nézet ellen maga szállt síkra⁴⁶⁾ s jelenleg azt vitatja, hogy a magántestületek jogi személyiségéhez sem szükséges speciális állami engedélyezés, hanem hogy ezek is már általános jogszabály alapján jogi személyek, feltéve, hogy egy ország törvényhozása másként nem intézkedik. E jogszabály nem kell hogy közvetlenül kifejezve legyen; a jog e szabályt közvetve is mondhatja ki az által, hogy bizonyos egyesületeket oly jogi szabályozás alá vesz, mint ez jogi személyeknél történik:

„Hat eine Gesellschaft als solche selbständig Rechte und Pflichten, erscheint der Verein als solcher als Eigenthümer und dinglich Berechtigter, als Gläubiger und Schuldner, als Kläger und Beklagter. . . . so hat das Recht die selbständige Persönlichkeit solcher Vereine hiemit schon anerkannt, und es ist nur Aufgabe der Jurisprudenz, die rechtlichen Gestaltungen eines solchen Vereines auf das leitende Princip zurückzuführen, und von der Peripherie, welche das Recht gezogen hat, zum Mittelpunkte vordringend den Satz auszusprechen, dass ein solcher Verein personae vice fungitur“ (l. 22. C. de fidejuss. 46, 1.).⁴⁷⁾

E nézetet követik nevezetesen még Windscheid⁴⁸⁾, Arndts⁴⁹⁾, Brinz⁵⁰⁾, Fitting⁵¹⁾, Demelius⁵²⁾, Endemann⁵³⁾, Goldschmidt⁵⁴⁾ és mások, s részünkről is e felfogást annyiaval inkább magunkévá tehetjük, mert azon érvek, melyekre az állami engedély védői támaszkodnak, kielégítőknek egyáltalában nem mondhatók. Ez áll nevezetesen a római jogból meritett érvekről. A római jogforrások sehol nem tartalmazznak oly helyet, mely a jogi személyiség engedélyezéséről határozottan szólna; az idézni szokott helyek, nevezetesen L. 1. pr. D. quod cuj. univ. (3, 4) és L. 3. D. de coll. et corp. (47, 22) úgy vannak szövegezve, hogy azokból tisztán ki nem vehető, valjon itt rendőri engedélyről, avagy a jogi személyiség engedélyezéséről van-e szó? De ha azokban csakugyan a jogi személyiség engedélyezéséről tételnék említés (Unger, Mommsen és mások épen az

⁴⁴⁾ Troplong (id. m. nr. 69.) épen az ellenkezőt vitatja t. i. hogy csak nyilvános jogi személyek létesítéséhez szükséges állami engedély. „Le concours de l'autorité n'est nécessaire que pour la création des étres moraux publics.“ Ezekhez azonban a részvénytársaságokat is számítja, nyilván azért, mert a Code de Commerce ezeknek keletkezését állami engedélyhez köti.

⁴⁵⁾ L. System I. köt. 339. l.

⁴⁶⁾ Kritische Ueberschau VI. köt. 148. s. k. l.

⁴⁷⁾ Kritische Ueberschau VI. köt. 154. l.

⁴⁸⁾ Lehrbuch des Pandektenrechts. I. köt. 60. §.

⁴⁹⁾ Lehrbuch der Pandekten. 44. §.

⁵⁰⁾ Lehrbuch der Pandekten 1063. s. k. l.

⁵¹⁾ Kritische Vierteljahrschrift I. köt. 585. s. k. l.

⁵²⁾ Jahrbücher für Dogmatik IV. köt. 137–139. l.

⁵³⁾ Das Deutsche Handelsrecht. 3. kiad. 151. l. 10. jegyz.

⁵⁴⁾ Zeitschr. für badische Verwaltung. 19. sz. 223. s. k. l. és Verhandlungen des 8-ten deutschen Juristentages. II. köt. 50. s. k. l.

ellenkezőt vitatják), úgy mégis tekintetbe veendő, hogy e helyek közjogi természetűek, melyek mint ilyenek recipiálva nem lettek⁵⁵⁾, s melyek ezenfelül mint tisztán pozitív szabályok elméleti beccsel nem bírnak.

Még kevesebb jelentőséggel bír azon érv, miszerint a jogi személyiség különös engedélyezése az állam részéről azért szükséges, mert a jogi személyiség egy kiváltság, privilegium. Ha e felfogás, melyet ezen kifejezések: „testületi jogok,” „jogi személy jogai” stb. látszólag igazolnak helyes volna, akkor ezen érvet kétségkívül döntőnek kellene tekinteni, mert privilegiumok adására csak az államhatalom van feljogosítva. Azonban e felfogás nem bír alappal. A jogi személyiség nem egy jog, mely mint ilyen egy privilegium tárgya lehetne, hanem pusztán egy jogi minőség, ép úgy, mint a személyiség általában. Mint jogi minőséget pedig nem lehet azt engedélyezni, adományozni, hanem csak arról lehet szó, hogy ezen jogi minőség a jogrend által elismertessék⁵⁶⁾, a mi kétségkívül szükséges, hogy egy jogi személy a jogi forgalomban tényleg szerepelhessen. Ez áll különben nem csak a jogi, hanem a physikai személyekről is, melyeknek személyisége, alanyiséga szintén a jogrend kifejezett vagy hallgatag elismerésén nyugszik, miért is jogi és physikai személyek között e tekintetben nincs különbség.⁵⁷⁾

A mi különösen Savigny azon érvét illeti, hogy a jogi személyiség állami engedélyezése politikai és közgazdasági okokból (vagyonösszehalmozás holt kézben!) nélkülözhetlen⁵⁸⁾; úgy erre csak azt feleljük, hogy politikai és közgazdasági követelmények érvényesítése első sorban államrendészeti kérdés, mely mind ilyen nem a jogi személyiség, hanem a rendőri engedélyezés szempontjából jön tekintetbe, annyival inkább, mert politikai és közgazdasági követelményekről oly egyesületeknél is lehet szó, melyek jogi személyiséggel nem bírnak. Hasonlag ki nem elégitő Savigny azon érve sem, miszerint a jogi személyiség engedélyezése a jogi forgalom biztonsága szempontjából szükséges, a mennyiben ily engedély nélkül nem lehetne mindig biztosan tudni, valjon jogi személlyel van-e dolgunk vagy nem?⁵⁹⁾ A jogi személyiség constatalhatásának követelménye nem vezet szükségképen az állami engedélyezésre; eleget tesz annak a jogrend általi elismerés is, főleg midőn ezen elismerés bizonyos feltételekhez van kötve, mely esetben csak annak vizsgálata szükséges,

⁵⁵⁾ L. Unger Krit. Ueberschau VI. 152. I.

⁵⁶⁾ L. Unger id. h. 155. I.

⁵⁷⁾ L. Unger id. h. 153. I. Windscheid i. m. I. köt. 158. I., Vavrik i. h. 225. I.

⁵⁸⁾ System II. köt. 278. s k. I.

⁵⁹⁾ L. System II. köt. 277—278. I.

valjon egy egyesület a felállított feltételeknek eleget tett-e vagy nem?

Egy másik tévtanítás a jogi személyek körül következő:

Sok, részben igen tekintélyes jogtudós azon nézetet vitatja, hogy a jogi személy, nevezetesen a testület fogalma csak oly emberi egyesületekre alkalmazható, melyek magasabb életcélok megvalósítására törekszenek, melyeknek célja tartós, az utókorra is kiható, sőt örökös, melyek nemcsak egyesek nevezetesen gazdasági javára szolgálnak, hanem valamennyi állampolgár érdekében fekszenek stb. Ez nem áll. A cél, mely miatt egyesületek létesíttetnek, az egység vagy a többség elvének alkalmazására befolyással nincs. Lehetnek körülmények, midőn két-három tagból álló s tisztán ezen tagok magáncéljainak támogatására szolgáló egyesületek is a jogi személyiséget igénylik ⁶⁰⁾. Nem is lehet az ilyen jogi személyeket nem tulajdonképieknek nevezni, s ezeket ellentétbe helyezni a tulajdonképi jogi személyekkel, azaz azokkal, melyeknek célja a tagok magáncéljain túl megy, mint azt például Gerber, Dernburg, Dietzel és Fitting teszik. Elismerjük ugyan, hogy az egység elvének alkalmazása különösen ott szükséges, hol magasabb célok forognak szóban; nemkülönben azt, hogy a célok különbözősége nem csekély befolyással van a jogi személyiségre, különösen a jogképesség terjedelmé tekintetében. Ezen különbségen alapul nevezetesen a testületeknek felosztása köz- és magántestületekre ⁶¹⁾. Mindazonáltal a célra különös súlyt fektetni, a célban lényeges momentumot keresni, melyből a jogi személyiség egyenesen fel volna tételezve — egészen jogosulatlan felfogás.

A helyes felfogásnak különösen azon nézet állt útjában, hogy a cél az, mely személyesíttetik ⁶²⁾. Hogy az emberszeretet, a jótékonyság magasztos eszméje, az államcél személyesíttessék, megfoghatónak találtatott; de hogy oly célok, mint: mulatság, élvezet vagy éppen magánérdekek, közkereseti és nyereségre irányuló célok személyesíttessenek, azt képtelenségnek tartották. S még is éppen a közkeresetre irányuló egyesületek azok, melyeknél a jogi személyiség legpraegnansabb alakban jelentkezik, a mennyiben ugyanis a jogi személy, mely általában csakis a vagyon miatt alkotatik, éppen itt szolgál csak kizárólag vagyoni jogi céloknak ⁶³⁾.

⁶⁰⁾ Goldschmidt is téved (Zeitschr. für badische Verwaltung 19. sz. 224. l. és Verhandlungen des 8. deutschen Juristentages. II. köt. 50. s k. l.), ha azt hiszi, hogy a célnak nem szabad személyesnek lenni. L. erről még alantabb.

⁶¹⁾ L. Arndts Pand. 46. l.

⁶²⁾ Így különösen Savigny i. m. II. 244. l. b) jegyz. és Puchta több helyen bár nem következetesen (V. ö. Vavrik i. h. 205. l.).

⁶³⁾ L. Unger Krit. Ueberschau. VI. 173. l.

Nincs helytelenebb felfogás, mint azt hinni, hogy a jogi személy oly jelensége a jogéletnek, mely szükségképen mint magasabb, az egyes emberek behatásától független, ezek fölött álló lény szerepel. A jogi személy nem más, mint egy forma, egy schema, mely a jogi felfogás és kezelés megkönnyítésére szolgál, s melyet a jog magának azért teremt, hogy bizonyos viszonyzatokat könnyebben szabályozhasson; egy technikai segédeszköz, melynek segítségével az emberek céljaikat biztosabban elérni képesek. Ezen forma a jog által különös jelentőséggel ruháztatik ugyan fel, a mennyiben egészen úgy tekintetik, mintha physikai lénnyel volna dolgunk; de azért e forma mégis csak eszköze marad az embereknek, kik azzal élnek. Az universitás viszonya annak tagjaihoz alapjában véve soha sem az, „hogy az alkotott egység a fődolog, mely az egyes embereket bizonyos szorosan meghatározott körre nézve közegek gyanánt használja,” mint azt Gerber ⁶⁴⁾ és utána Unger ⁶⁵⁾ bizonyos jogi személyekre vonatkozólag állítják; hanem ellenkezőleg, mindig az egyesek a fődolog s az alkotott jogi személy a közeg, még akkor is, midőn ezen közeg az egyesektől független, az egyesek befolyásától ment, mint pl. az államnál, a községnél stb. Ugyanazért nincs ok, ily pusztá közeggel különös tartózkodással bánni, s azt csak ott alkalmazásba venni, hol azt magasabb érdekek követelik. Ellenkezőleg, hacsak a forgalmi szükség ily segédeszköz felállítását igényli, a jogi személy alkalmazása jogosult leend, legyenek a célok, melyeknek a jogi személy szolgálni hivatva van, bármilyenek. Ha a rómaiak nem rettentek vissza, magánérdekű egyesületeket mint a societates publicanorum, aurifodinarum, argentifodinarum, salinarum jogi személyiséggel felruházni, miért tartózkodják a modern jog a jogi személy szélesebb mérvbeni alkalmazásától?

Ha ezek szerint a cél a jogi személy alkalmazására nézve irreleváns, és a jogi személy fogalmával tökéletesen összefér, hogy az kizárólag egyes emberek magánérdekeinek szolgáljon; úgy ezzel kapcsolatban azt is kell vitatnunk, hogy a jogi személy fogalma nem zárja ki azt, miszerint az egyes tagok mint ilyenek a jogi személylyel bizonyos szorosabb, nevezetesen kötelmi viszonyban álljanak ⁶⁶⁾. Sokan ezt nem akarják elismerni, azon felfogás-

⁶⁴⁾ L. Gesammelte juristische Abhandlungen I. köt. 201. l.

⁶⁵⁾ Krit. Uebersch. 174. l.

⁶⁶⁾ Ezen kötelmi viszony nem a tagok és a testület közötti jogügyleteken, vagy bizonyos állapotokon (quasi contractus) alapul, mely esetben a tagok nem mint tagok, hanem mint harmadik személyek szerepelnek. Ezen kötelmi viszony magából a társulat lényegéből foly. L. Demelius i. h. 150. l. — L. még erre nézve: Gerber i. h. 188. s k. l. Unger

ból indulván ki, hogy a jogi személy fogalmilag minden viszonyt az egyes tagok mint ilyenek és a testület vagyona között szükségképen kizár, úgy hogy a jogi személy saját tagjai irányában ép oly idegen és független kell hogy legyen, mint harmadik személyekkel szemben. Ezen felfogás ridegsége különös befolyással volt a kereskedelmi társulatok jogi megítélésére nézve, a mennyiben egyesek indítatva érezték magukat, nevezetesen a részvénytársaságok tekintetében u. n. alaki személyegységekről (collective Personeneinheit), mások pedig, azt hívén, hogy ezen felfogás lényegesen a római jog szellemében fekszik, a német jogban gyökerező s már említett u. n. szövetezetekről (Genossenschaften) tágabb értelemben beszélni. Azonban ezen felfogás, a mily helytelen magában véve, ép oly kevésbé támogatattik a római jog által ⁶⁷⁾. Oly jogi személy, mely kizárólag önmagáért léteznék, melynek vagyona egyedül önmagának szolgálna, az életben elő sem fordul, mert a jogi személy lényegesen physikai személyek érdekében állittatik fel a jog által, és annak vagyona közvetve még is csak mindig az egyes embereknek szolgál javára, legyenek ezen egyesek egy állam összes polgárai mint ilyenek, egyes társadalmi osztályok, vagy tisztán magánszemélyek ⁶⁸⁾. A jogi személy fogalmából csak az következik szükségképen, hogy egy az egyes tagoktól különböző ideális jogalan / létezzék, mely a testületi vagyon középpontjaként, nevezetesen mint a testületi dolgok tulajdonosa, mint hitelező és adós, esetleg mint örökös és hagyományos szerepel. Hogy minő jogokkal és kötelezettségekkel birnak az egyes tagok, minő viszonyban állanak ezek a testülethez, valjon a társulati vagyon hasznai és nyereségei a tagok között felosztatnak-e és miként? mindez oly momentumoktól függ, melyek már nem a jogi személy fogalmában, hanem egyéb körülményekben rejlenek ⁶⁹⁾. A tagok a testületi vagyon tekintetében ép úgy birhatnak jogokkal, mint egy ember a másik vagyonában; az sem ellenkezik a jogi személy fogalmával, hogy a testületi vagyon kizárólag csak az egyes tagok által élveztessék, az egyes tagok használati jogai által teljesen felemészttessék, sőt még az is lehetséges, hogy a testület vagyona értékére nézve az egyes tagok között fel van osztva, csak az egyes dolgok maguk maradjanak

Krit. Ueb. VI. 171. s k. l. Stobbe Handbuch des deutschen Privatrechts. I. 319. l. Arndts Pand. 42. §. Windscheid Pand. I. 152. l., Salkowski i. m. 13. s k. l. Herrmann der Rechtscharakter der Actienvereine. Lipse 1858. 68. l. Renaud das Recht der Actiengesellschaften. 2. kiad. 173. l. 177. l.

⁶⁷⁾ L. erről alább.

⁶⁸⁾ L. Unger Krit. Ueb. 172. l.

⁶⁹⁾ L. Arndts Pand. 45. l. Unger i. h. 173. l.

meg a testület kizárólagos tulajdonában. Ez esetben a testületi vagyon hasznai az egyes tagok között az általuk birt érték-quóták szerint osztatnak fel⁷⁰⁾ De azért még mindig maga a testület az alany, s ezen szoros viszony a társulat és a tagok között még mindig nem vezet oda, hogy a tagok a társulati vagyonban condominiummal bírnának, mi csak akkor forogna fenn, ha a tagok az egyes dolgok állaga fölött is rendelkeznének. Csak ugyanazon minőségű jogokkal nem bírhatnak a tagok, mint a testület maga, azaz, ha egy dolog tulajdona a testületnél van, a tagok egyszersmind tulajdonosok nem lehetnek, még pro rata parte sem. De hogy a tagok a testület vagyonában dologban is más nem tulajdoni jogokkal birjanak, annak mi sem áll útjában⁷¹⁾.

Végül még a jogi személy megszűnésére s azon kérdésre akarunk reflektálni, vajjon mi történik a megszünt testület fennmaradó vagyonával?

Részben még azok is, kik a jogi személy keletkezéséhez állami engedélyt szükségesnek nem tartanak⁷²⁾, de különösen legtöbbször az állami engedély védői közül⁷³⁾ azon nézetnek hódolnak, hogy a jogi személy, in specie az universitas personarum élete tagjainak tetszésétől független, hogy a tagok egyhangu határozata sem képes a testületet megszüntetni, hanem, hogy csak az állam van jogosítva egy testület élete vagy halála fölött határozni. E nézet, legalább ily általánosságban mindenesetre helytelen⁷⁴⁾. Igaz ugyan, hogy nyilvános testületek a tagok határozata által fel nem oszlattathatnak, de nem azért, mert jogi személyek, hanem azért, mert nyilvános céljuk van, melynek megvalósítása a mindenkor tagok tetszésére nem bízható. Ez azonban nem áll magántestületekre nézve, melyeknél a tagok, valamint tetszésüktől függött a testületnek lételt adni, a testület életét ismét el is vehetik. Az államnak ehhez csak annyiban lehet köze, a mennyiben a testület hitelezőinek érdeke forog kockában, a mi azonban nem más, mint köz-

⁷⁰⁾ L. Windscheid Pand. 58. §. különösen 5. jegyz. (ez ellen Stobbe i. m. I. 392. l. indokolás nélkül).

⁷¹⁾ L. Witte is Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht. VIII. köt. 12. l.

⁷²⁾ Igy pl. Arndts Pand. 45. §.

⁷³⁾ Igy: Savigny i. m. 279., 341., 348. l., Puchta Rechtslexikon III. 73. l. s egyebütt, Pfeifer Die Lehre von den jur. Personen 33. §., Vogt Zeitschrift f. d. gesammte Handelsrecht. I. 530. l. Kuntze u. o. VI. 230. l. s mások, azelőtt Unger is, System I. 345. l.

⁷⁴⁾ V. ö. Böcking Pandekten I. 63. §. Beseler Deutsches Pr. R., i. h., Kierulff Theorie I. 144. l., Mühlenbruch Pandekten I. 197. §., Götschen Vorlesungen 65. §., Windscheid Pand. I. 61. §., különösen pedig Unger Krit. Uebersch. VI. 176. s k. l.

rendészeti kérdés ⁷⁵⁾. Ha azonban a tagok határozata a testületet megszüntetheti, úgy ez csak is oly határozatról áll, mely egyhangulag hozott ⁷⁶⁾, egyhangúság hiányában a bele nem egyezők jogosulva lévén a testületet folytatni, föltéve, hogy a testület alapszabályai másként nem rendelkeznek ⁷⁷⁾.

A mi a feloszlatott testületnek az adósságok fedezése után fenmaradó vagyonát illeti, úgy az uralkodó nézet szerint az rendszerint mint ura fogott vagyon (*bonum vacans*) az államra száll ⁷⁸⁾. E felfogás azonban ily általánosságban szintén helytelen, és nevezetesen a római jogban szintén támaszt nem talál. Némelyek ugyan hivatkoznak L. 5. Cod. de pagan. (1, 11)-re, azonban e hely csak azt rendeli, hogy a pogány isteneknek szentelt javak szálljanak a fiscusra s ez is csak annyiban, a mennyiben másként már intézkedés nem tétetett. Ez tehát pusztán singularis intézkedés, melyet általánosítani nem szabad. Különben is az idézett hely csak alapítványokról szól, s nemkülönben figyelembe veendő, hogy a sacrál javak mindig nyilvános jelleggel bírtak ⁷⁹⁾.

Nézetünk szerint a jogi személyek a fenmaradt vagyonra nézve ugyanazon szempont alá esnek, mint a physikai személyek. Valamint utóbbiaknál különbséget kell tenni, valjon az elhunyt intézkedett-e halála előtt vagyona fölött, vagy nem, úgy a jogi személyeknél is ily előzetes intézkedés (mely úgy az alapszabályokban foglaltathatik, mint közgyűlési határozaton alapulhat) mindig lehetséges, még a nyilvános testületeknél is. Ha ellenben ily intézkedés nem történt, akkor a jogi személyekre is a törvényes örökösödés analogiája alkalmazható, a mennyiben ugyanis azon testületeknél, melyek kizárólag a tagok magánérdekei miatt létesítettek, a vagyon ipso jure a tagokra mint quasi törvényes örökösökre száll ⁸⁰⁾. Ily testületeknél tehát csak akkor száll a vagyon az államra, ha tagok absolute hiányoznak.

⁷⁵⁾ Ezzel természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy az állam egy magántestületet saját akaratából meg nem szüntethet. Az állam, ha általában magánjogok fölött rendelkezhetik, ezt is teheti. L. Demelius i. h. 152. l.

⁷⁶⁾ L. Windscheid Pand. I. 61. §. 2. jegyz.

⁷⁷⁾ L. Arndts Pand. 45. §.

⁷⁸⁾ Így nevezetesen Puchta Rechtslexikon III. 73. s k. l. s egyebütt Pfeiffer i. m. 39. §. Jolly Zeitschrift für deutsches Recht XI. köt. 324. l. Thöl Volksrecht u. Juristenrecht 52. l. azelőtt Unger is System I. 346. l.

⁷⁹⁾ L. Schmid Archiv f. d. civilistische Praxis. 36. köt. 183. l.

⁸⁰⁾ Eredményben azonos nézetben vannak Marezoll Grolman és Löhr-féle Magazin IV. köt. 211. s k. l. Kierulff i. m. I. 145. l., Maurenbrecher Pand. I. 160. §. Arndts Pand. 45. §., Windscheid Pand. I. 62. §. Unger Krit. Uebersch. VI. 179. l. Demelius i. h. 157. l. Renaud i. m. 180. l. Anschütz-Völderndorff Kommentar zum Allg. d. H. g. b. II. 14. l. és mások.

Ellenben nyilvános testületeknél különös intézkedés hiányában a fenmaradt vagyon mindig ura fogyott gyanánt kell hogy tekintessék, mert ezeknél a tagok a testületi vagyon tekintetében sem „jólszerzett jogokkal“ nem bírnak, sem általában nem tekinthetők törvényes örökösök gyanánt. Tökéletesen igazat kell tehát adnunk Windscheid-nek, midőn azt mondja:

„Die Behauptung, dass das Vermögen der aufgelösten Corporation immer an ihre Mitglieder falle, ist eben so irrig, als die entgegengesetzte, dass dies nie der Fall ist.“⁸¹⁾

Ezeket találtuk szükségesnek tulajdonképeni feladatunk megoldása tekintetéből előrebocsátani. A mennyiben a jogi személyekre vonatkozó s itt érintett egyes kérdések még behatóbb vizsgálatot igényelnének, ezekre dolgozatunk folyamában még alkalmunk lesz visszatérni; a mennyiben pedig a jogi személyekre vonatkozó más kérdések bírnának még befolyással a kereskedelmi társulatok jogi megítélésére nézve, azokat kellő helyen szintén tekintetbe fogjuk venni.

MÁSODIK FEJEZET.

A kereskedelmi társulatok jogi természete iránti kérdés formulázása és a különböző nézetek általában.

Hogy a társulati jelenségek nem egyszer s mindenkorra megállapodott formákban jelentkeznek, melyekkel szemben csak a jogi felfogás változik és fejlődik, hanem hogy ellenkezőleg az emberi egyesületek maguk is változnak és alakulnak a többség és az egység elve szerint: kitűnik már a római jogból, mely több példáját nyújtja nekünk annak, hogy lényegesen a societás alapján nyugvó és közkeresetre irányuló egyesületek bizonyos körülmények behatása folytán, mint egységek, mint testületek kezdtek szerepelni. E példák a már említett societates publicanorum (vectigalium publicorum) aurifodinarum, argentifodinarum, salinarum, melyek tisztán az egyes tagok magánérdekeit tartván szem előtt, ennek daczára a forgalomban mint jogi személyek ismertettek el¹⁾. Azon ügyletek nagy jelentősége és kiterjedt köre, melyeket nevezetesen az államadók bérloí magukra vállaltak, szükségképen magával hozta azt, hogy ezen

⁸¹⁾ L. Pand, I. 62. §. 2. jegyzet.

¹⁾ Ezekre vonatkoznak a fentebb említett helyek, melyek hibásan valamennyi societásra alkalmaztatnak, t. i. L. 22. D. de fidej. et mand. (46, 1) és L. 3. §. 4. D. de bonor. poss. (37, 1.). — V. ö. a szintén idézett L. 1. pr. D. quod. cuj. univ. (3., 4.); továbbá L. 59. pr. D. pro socio (17, 2), L. 60. (59) §. 1. D. de heredibus instituendis (28, 5), L. 3. §. 1., L. 9. §. 4, L. 13. pr. D. de publicanis et vectigalibus et commissis (39, 4.), L. 31. §. 1. D. de furtis (47, 2.). — Bővebben értekeznek ezen társulatokról: Schmid Archiv f. civil. Praxis 36. köt. 166. s k. l., Rösler Zeitschr. f. d. gesammte Handelsr. IV. köt. 274. s k. l., Unger Krit.

társaságok nem mint a többség elvén nyugvó s közvetlenül csak az egyes tagokat reflectáló societates, hanem lényegében mint egységek mint „corpora“ szerepeljenek, jóllehet a societas nevét fentartották. Ennek megfelelőleg szervezetük és jogi alakjuk is olyan volt, hogy a tagok érdeke a társaság érdekével szemben bizonyos tekintetben háttérbe szorult, azaz, a jogok és kötelezettségek közvetlenül magát a társaságot, mint a tagoktól elvont egységet illették, s csak közvetve részesültek az egyes tagok a társaság hasznáiban. A társaság jogi személyisége magával hozta azt, hogy eltérőleg a societas privata-tól, a societas vectigalium egy tag halála folytán rendszerint fel nem oszlott, s hogy az örökösök a megholt tag jogaiba és kötelezettségeibe léphettek, a nélkül, hogy a társaság feloszlott és új társaság alakult volna stb.²⁾

Elteltek azonban ezen antik példaktól, a modern kereskedelmi társulatok kifejtett nézetünk jogosultsága mellett a legkétségtelenebb bizonyyságot szolgáltatják. Bármily kevésbé is legyünk azon helyzetben, hogy a kereskedelmi társulatok fejlődésmenetét azoknak keletkezésétől kezdve mai napig biztosan követhessük, s bármennyire igazat is kell adnunk Goldschmidt-nak „hogy a történeti kutatás jelen állapota a kereskedelmi jog terén még a külső fejlődésmenet kimerítő tárgyalását is nagy mértékben megnehezíti“³⁾; úgy még is nem vagyunk annyira adatoknak hiányában, hogy ne tudjuk, miszerint a kereskedelmi társulatok keletkezésük homályos korszakában lényegesen a magánjogi társaságból, a többség elvéből indultak ki⁴⁾, s hogy csak lassanként és sok akadályt leküzdve jutottak azon polczig, melyen ma állanak. Nem is kell elmult

Uebersch. VI. 174. s k. l., Salkowski i. m. 29. s k. l., Cohn De natura societatum jur. rom. quae vocantur publicae. Heidelberg 1870. és Zum römischen Vereinsrecht. 1873., Renaud i. m. 2. s k. l., Troplong i. m. Préface. — Némelyek tagadják, hogy a szóban forgó társulatok jogi személyek lettek volna, azonban alaptalanul.

²⁾ Valjon mennyiben lehet ezen societates publicae a mai részvényt vagy betéti társulatok első példái gyanánt tekinteni, mint ezt sokan állítják, e helyen nem kutatjuk. (L. ezen kérdéssel különösen Renaud i. m. 2. s k. l. Rösler i. h. Ladenburg Busch-féle Archiv für Theorie u. Praxis des allg. deutschen Handelsrechts VI. köt. 206. s k. l., Fick Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht V. köt. 1—63. l., Salkowski i. m. 38. s k. l.). Annyit azonban szükségesnek tartunk megjegyezni, hogy a kereskedelmi társulatok történetének vizsgálatában a római társulati viszonyokról megfellebbeznünk nem szabad, s hogy különösen ezen societates publicanorum azok, melyektől mindig szükséges lesz kiindulnunk, bármennyire hézagosak is azon adatok, melyek a római jog ezen legérdekesebb tüneményére iránt reánk maradtak.

³⁾ Handbuch des Handelsrechts. 2. kiadás I. köt. 9. l.

⁴⁾ L. Entwurf eines Handelsgesetzbuches für die Preussischen Staaten. Zweiter Theil: Motive. 1857. 46. l. — Apáthy. A magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete. Budapest 1873. 24. lap.

századok sötétségébe leszállnunk, hogy ezen fejlődésmenetről meggyőződünk, mert jóllehet a 15. és 16. század kereskedelmi jogában a kereskedelmi társulatok jogi alakulása és jogi felfogása már bizonyos megállapodást mutat, ezen megállapodás azon időtől kezdve, hogy a kereskedelmi jog szabályozását a törvényhozás vette kezébe, mégis ismét veszendőbe ment, s így a legújabb kor voltaképen ugyanazon fejlődési processuson ment keresztül, mely már régebben lefolyt. E tekintetben elegendő a Code de commerce és a német és magyar kereskedelmi törvények, különösen pedig a revideált belga Code de commerce között párhuzamot vonni, s eléggé meggyőződhetünk arról, mennyire nagy átalakuláson mentek keresztül a kereskedelmi társulatok, még pedig oly átalakuláson, mely határozottan azoknak jogi természetére vonatkozik.

Ha ezen tüneményből kiindulva, a kereskedelmi társulatok jogi természetének kérdését praecisirozni akarjuk, úgy tulajdonképen csak arról lehet szó, vajon a kereskedelmi társulatok, a mint azok a mai kereskedelmi jogban általában jelentkeznek, eljutottak-e már odáig, hogy a többség elve reájuk többé nem alkalmazható, hanem hogy lényegében már az egység, a jogi személyiség elve az, mely alatt azok sorakoznak?

Ilyképen a kérdést formulázva, a felelet nem leend nehéz. A többség és az egység elve, a societas és universitas fogalma oly egyszerű, a két fogalom annyira világosan fekszik előttünk, miszerint csak a tényleges viszonyokat kell behatóan vizsgálnunk, hogy a feltett kérdésre biztosan felelhessünk. Ha a jogászok, kik a kereskedelmi társulatok jogi természetével foglalkoztak, a kérdést maguknak így tették volna fel, meg vagyunk győződve, hogy sok tévedés, sok zavar kikerültetett volna. Azonban a legtöbb előtt a societas és universitas nem csak egy fogalmi ellentét, a mit mi is elismerünk, hanem az emberi egyesületek maguk, a societas és universitas substratumai is úgy tekintetnek, mintha ezekben változás, átalakulás lehetetlen volna. Ennek oka főleg abban keresendő, hogy a societas és universitas nem csak jogi formának vétetett és vétetik, hanem materialis jelentőséggel bírónak is tekintetik. Pedig nevezetesen a societasra nézve legkönynyebben juthattak volna annak formai jellegének öntudatára, ha tekintetbe veszik, hogy a societas a szerződések tanában szerepel, s hogy a szerződés fogalmilag nem materiális jogviszony, hanem csak forma, melyben a jogviszonyok jelentkeznek ⁵⁾.

⁵⁾ Ezt félreismeri különösen Marbach „Ein Wort über den Rechtscharakter der Actiengesellschaften. Lipce 1844. 26. lap.

Mielőtt az ekként nézetünk szerint egyedül helyesen feltett kérdésre felelnénk, szükséges, hogy a kereskedelmi társulatok jogi természetére vonatkozó különböző nézeteket ismerjük s azokat megbíráljuk: dolgozatunk erre vonatkozó negatív-kritikai része képezvén alapját pozitív fejtegetéseinknek, melyeket később adni fogunk.

Mindenekelőtt vessünk azonban egy általános pillantást a különböző nézetekre.

Hogy ezeket kellően áttekinthessük és csoportosíthassuk, különösen azon fő momentumokat kell szem előtt tartanunk, melyek a különböző nézetek felállításánál befolytak. Ilyen főmomentum különösen kettő van: a társulati viszonyok alapfogalmai, a societas és universitas iránti különböző felfogás egyrészt, és a kereskedelmi társulatok egyes fajai közötti tényleges különbségek másrészt. A társulati alapfogalmak, különösen a jogi személy iránti téves felfogások szülték azt, hogy sokan a kereskedelmi társulatokra a societas és universitas ellentétét közvetítő vagy azoktól egészen eltérő fogalmakat találtak jónak alkalmazni; a másik momentum döntő volt annyiban, a mennyiben a kereskedelmi társulatok egyes fajai nem egy közös alapra vezettettek vissza, hanem részint mint közönséges társaságok, részint mint jogi személyek tárgyalattak.

Ennek megfelelőleg a kereskedelmi társulatok jogi természetéről felállított nézeteket két főkategoriára oszthatjuk fel. Az első főkategoriába azon elméleteket sorozzuk, melyek a societas és universitas többé-kevésbé helyes, és lényegesen az egység és többség elvével összhangzó felfogásból indulnak ki. A második főkategoriába azon elméleteket foglaljuk össze, melyek a kereskedelmi társulatokra nézve a közönséges magánjogi társaság és jogi személy ellentétes fogalmai között közvetítő fogalmakat vagy egészen külön fogalmakat állítanak fel. Mindkét főkategoriában alkategóriák támadnak annyiban, a mennyiben a kereskedelmi társulatok vagy kivétel nélkül egy közös fogalomra vezettetnek vissza, vagy pedig az egyes fajok között különbség tétetik. Megjegyezzük még, hogy a mennyiben némely írók csak egyes társulati fajok természete fölött nyilatkoztak, azokat, kik pl. a közkereseti társaságot jogi személynek tekintik, azok közé sorozzuk, kik a jogi személyiséget valamennyi kereskedelmi társulatra nézve elismerik; hogy ellenben azokat, kik a részvénytársaságot vagy a szövetkezeteket a societas elvére vezetik vissza, azok közé számítjuk, kik a societas elvét valamennyi társulatra alkalmazzák. Azokat végül, kik csak a részvénytársulatok vagy szövetkezetek jogi természete iránt nyilatkoznak: ezeket jogi személyeknek tekintik, vagy, kik csak a közkereseti vagy betéti társaságokról nyilatkoznak: ezeket so-

cietásoknak tekintik; azon írók kategóriába véltük sorozhatóknak, kik az egyes társasági fajokra nézve különböző alapelvekből indulnak ki.

Ennek értelmében az első főkategóriába a következő elméletek tartoznak:

a) azon elmélet, mely szerint a kereskedelmi társulatok lényegesen a többség, a *societas* és *condominium* szempontjából ítélendőek meg, még pedig tekintet nélkül a társulatok egyes fajai között létező különbségekre. Ezen elmélet védői legfeljebb bizonyos módosításokat engednek meg, melyek által a kereskedelmi társulatok, különösen a részvénytársulatok és szövetkezetek a közönséges magánjogi társaságtól különböznek, s melyeket ők a kötelmi jog egyéb intézkedéseire vélnek visszavezethetni, melyek azonban semmi esetre nem olyanok, hogy azokat a *societas* elvével összeegyeztetni nem lehetne. Ezen elmélet nevezetesebb képviselői következők:

Thöl das Handelsrecht. 5. kiadás. I. köt. 294. s k. I. 302. s k. I. 320. s k. I., 404. s k. I., 459. s k. I., 474. s k. I., 572. s k. I. — Treitschke Einige Fragen Actiengesellschaften betreffend (Zeitschrift für deutsches Recht u. deutsche Rechtswissenschaft V. köt. 1841. 324—333. l.) és Die Lehre von der unbeschränkt obligatorischen Gewerbe-gesellschaft u. von Commanditen. 1844. — Kierulff Theorie des gemeinen Civilrechts I. köt. 134. l. — Mittermaier Lehrbuch des deutschen Privatrechts 7. kiad. II. köt. 555—558. §§. — Walter System des gemeinen deutschen Privatrechts 1855. 298. és 313. §§. — Gengler Lehrbuch des deutschen Privatrechts 1855—1862. 112. §. — Schmid Ueber die sogenannten Genossenschaften (Archiv für die civilistische Praxis. 36. köt. 147—189. l.). — Kritz Sammlung von Rechtsfällen u. Entscheidungen derselben III. köt. 1841. Nr. XIV. — Sintenis De societate quaestuaria quae dicitur Actiengesellschaft. 1837. — Füssel Societates innominatae (Actiengesellschaften) in quantum sequuntur romani juris de societatibus principia. 1842. — Pfeifer Zur Lehre von den juristischen Personen. 1847. 166. l. — Pöhls Das Recht der Actiengesellschaften 1842. 53. s k. I. és Darstellung des gemeinen deutschen u. des hamburgischen Handelsrechts I. köt. 210. s k. I. — Brinz Lehrbuch der Pandekten I. köt. 1041. l. — Eichhorn Einleitung in das deutsche Privatrecht. 5. kiad. 1845. 387. §. — Philipps Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts. 3. kiad. 1846. II. 282. §. — Maurenbrecher Lehrbuch des deutschen Privatrechts. 347. §. — Schweizer Quaestiones forensium de firma mercatorum specimen. 1803. 45—48. l. — Kräwell Das allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch. 1862. 95. s k. I. — Rösler Die rechtliche Natur des Vermögens der Handelsgesellschaften (Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht. IV. köt. 286. s k. I.). — Siebenhaar Commentar zum bürgerlichen Gesetzbuche für das Königreich Sachsen. 2. kiad. 1869. I. köt. 92. l. — Makower Das allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch. 6. kiad. 1875. 118. l.; 198. l. — Puchelt Commentar zum allg. deutschen Handelsgesetzbuch. 1874. 137. s k. I. — Reyscher Ueber das Verhältniss der Actionäre zu den Gläubigern der Actiengesellschaft. (Zeitschr. für deutsches Recht. XIII. köt. 1852. 382—413. l. — Brackenhoeft Weiskefele Rechtslexikon V. köt. 74. s k. I. — C. F. Koch Allg. deutsches Handelsgesetz. 2. kiad. 1868. 111. §. 40. jegyz. — R. Koch Busch-Arch. f. Theorie und Praxis des allg. deutsch. Handelsrechts. V. köt. 1865. 49. s k. I. —

Staudinger Die Lehre vom Lebensversicherungsvertrage. 72. s k. l. 149. s k. l. — Névtelen. Elvers-féle Themis. I. köt. III. füz. 498—536. l. (1828.). — Azelött még Gerber. Bemerkungen zur Beurtheilung genossenschaftlicher Verhältnisse (Zeitschrift für Civilrecht u. Process. XII. köt. 1855. 193. s k. l. és gesammelte juristische Abhandlungen. 1872. I. köt. 188—212. lap) és System des deutschen Privatrechts a 8. kiadásig.

b) az előbbi elmélettel egyenes ellentétben álló azon elmélet, mely szerint a kereskedelmi társulatok kivétel nélkül jogi személyek, önálló jogalanyok. Ide tartoznak nevezetesen:

Hassenpflug Elvers-féle Themis I. köt. I. füz. 1828. 59—72. l. — Tabor Beitrag zur rechtlichen Erörterung der Verbindlichkeiten, welche aus dem Eintritt in eine bestehende Handlungsfirma entspringen. 1826. — Anschütz és Völderndorff Kommentar zum allg. deutschen Handelsgesetzbuche. II. köt. 1870. különösen a bevezetés. — Sicherer Die Genossenschaftsgesetzgebung in Deutschland. 1872. több helyen. — Ladenburg. Zeitschr. f. d. gesammte Handelsrecht. I. köt. 132. s k. l., Archiv für deutsches Wechselrecht u. Handelsrecht. X. köt. 227. s k. l. Busch-féle Archiv VI. köt. 206. s k. l. — Gelpcke Zeitschrift für Handelsrecht II. füzet. 1852. 3—76. l. — Arndts. Lehrbuch der Pandekten 7. kiad. 1872. 42. §. 3. jegyz. — Windscheid Lehrb. des Pandektenrechts I. köt. 4. kiad. 58. §. 5. jegyz. — Demelius Jahrbücher für Dogmatik. IV. köt. különösen 138. l. 45. jegyz. — Gotter Busch-féle Archiv XVIII. köt. 341—357. l. — Lutz Commentar zum bairischen Einführungsgesetz zum allg. deutsch. Handelsgesetzbuch. 119., 127. l. — Dernburg Lehrbuch des preussischen Privatrechts. I. köt. 1875. 104. l. és Theorie u. Geschichte der Compensation 2. Aufl. 1868. 445. s k. l. — Voigtel Löhr-féle Central-Organ für das deutsche Handels- u. Wechselrecht. Neue Folge V. köt. 320. s k. l. 344. s k. l. — Wolff Busch-féle Archiv XVIII. köt. 259. l. — Bornemann Erläuterungen des allg. deutsch. Handelsgesetzbuchs. 73. l. — Heusler Zeitschr. für schweizerisches Recht XIII. köt. 1865. 194. s k. l. — Wächter O. Das Handelsrecht nach dem allg. deutsch. Handelsgesetzbuch 1866. II. köt. 22., 25., 63., 92. l. — Endemann Das deutsche Handelsrecht. 3. kiad. 1876. 151., 219., 252., 317., 876. l. — a francia írók közül, eltekintve azoktól, kik a magánjogi társaságot is jogi személynek tekintik különösen: Fréméry Études de droit commercial. 30. s k. l. — Vincens Exposition raisonnée de la législation commerciale. 1834. I. köt. 297. s k. l. — Boistel Précis du Cours de droit commercial. 1876. 122. s k. l. — Aubry et Rau (Zachariae) Cours de droit civil français 4-ème éd. I. 54. §. — a hollandi írók közül különösen: Holtius Voorlezingen over handels-en zeeregt. Utrecht 1861. I. köt. 96. s k. l.

c) azon elmélet, mely szerint a kereskedelmi társulatok egyes fajai között különbség teendő, s a részvénytársaság és legtöbb szerint a szövetkezet is a jogi személy, ellenben a közkereseti és betéti társaság lényegesen a societas elvéből magyarázandó. E nézetet, mely Németországban jelenleg még uralkodónak mondható, osztják:

Heise Handelsrecht 68. s k. l. — Unger Kritisch. Ueberschau VI. köt. 187. s k. l. (előbb másként) — Beschorner das deutsche Eisenbahnrecht 44. s k. l. — Hermann der Rechtscharakter der Actienvereine 1858. — Auerbach das Gesellschaftswesen. 1861. 50 s k. l. 266. s k. l. — Fick Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht V. köt. 1—63. l. — Dietzel die Besteuerung der Actiengesellschaften 30. l. — Witte Zeitschr. f. d.

gesamnte Handelsrecht VIII. köt. 1—27. l. — Hahn Frigyes Commentar zum allg. deutschen Handelsgesetzbuch 2. kiad. I. köt. 336. s k. l. 613. s k. l. — Goldschmidt der Entwurf eines Handelsgesetzbuchs für die preussischen Staaten (Kritische Zeitschrift für die gesamnte Rechtswissenschaft IV. köt. 105—192. 289—363. l. küllön lenyomatban is), Verhandlungen des achten deutschen Juristentages II. köt. 50 s k. l. — Laband Kritische Vierteljahrschrift. 1876. XVIII. köt. 135. l., Zeitschrift für das gesamnte Handelsrecht XIV. köt. 639. s k. l. — Renaud das Recht der Actiengesellschaften. 2. kiad. 1875. 133. s k. l. — Stobbe Handbuch des deutschen Privatrechts I. köt. 1871. 324. s k. l., 385. s k. l., 405. s k. l. — Strey das deutsche Handelsgesellschaftsrecht. Erste Abtheilung 1873. 38. s k. l. — Jaques die Rechtsverhältnisse der mit Zinsengarantie versehenen Eisenbahn-Actiengesellschaften. 17. s k. l. — Zitelmann Begriff u. Wesen der sog. Juristischen Personen. 1873. 103. l. — Wilckens der juristische Charakter der Erwerbs- u. Wirtschaftsgenossenschaften. 1873. Parisius die Genossenschaftsgesetze im deutschen Reiche. 1876. 125. sk. l. — Keyssner Zeitschrift f. d. gesamnte Handelsrecht X. köt. 328. l. — Roth bairisches Civilrecht I. köt. 42. §. 8. jegyz. — a magyar írók közül Apáthy kereskedelmi jog I. köt. 63. §. és Vavrik a magyar jogászgyűlés évkönyve 1871. évre 1. füzet. 237. l. (részvénytársaság).

Az eltérő és közvetítő elméletek főkategoriájába tartoznak:

d) az alakí személyegység elmélete, mely szerint a kereskedelmi társulatok csak külsőleg, alakilag jelentkeznek egységes alanyok gyanánt, miglen belsőleg és valóságban, anyagilag véve az egyes tagok az alanyok, miként a magánjogi társaságnál. E nézetet vitatják, részint valamennyi kereskedelmi társulatra, részint csak egyes fajokra nézve, különösen:

Morstadt Commentar über das Handelsrecht Deutschlands und Frankreichs. 1849. 61. s k. l. — Jolly das Recht der Actiengesellschaften (Zeitschr. für deutsches Recht. XI. köt. 1847. 317—449. l.). — Brinckmann Lehrbuch des Handelsrechts I. köt. 1853. 125. s k. l., 233. s k. l. — Dahn Handelsrechtliche Vorträge 1875. 76. s k. l. — Salkowski Bemerkungen zur Lehre von den juristischen Personen. 1863. — ujabban a a részvénytársaságra nézve Gerber System des deutschen Privatrechts 12. kiadás. 1875. 539. s k. l. — azelőtt Unger System des österreichischen Privatrechts I. köt. 330. s k. l. — a magyar írók közül: Hoffmann Pandekták 4. kiad. 54. s k. l. — Baintner Az ausztriai általános magánjog aaptanai. 145. s k. l. — Bozóky A jogi személyekről 75. s k. l.

e) a németjogi u. n. szövetségzeti elmélet (Genossenschaftstheorie), mely szerint, a mint általában a jogi személy fogalma a német jogban nem zárja ki azt, hogy a tagok is bizonyos tekintetben a jogok és kötelezettségek alanyai legyenek, úgy a kereskedelmi társulatoknál is a társulat mint önálló alany jogai mellett az egyes tagok is jogosítva jelentkeznek, minél fogva a kereskedelmi társulatok, miként az előbbi elmélet szerint is, a societas és universitas között középhelyet foglalnak el. Ezen elméletet képviselik, bár egymás közt sokban eltérőleg s az egyes társulati fajok között majd különbséget téve, majd nem, következők:

Beseler id. munkáiban, különösen System des deutschen Privatrechts. 2. kiad. 1866. 914. s. k. l., 923. s. k. l., 253. s. k. l. — Wolff deutsches Privatrecht 109. §. — Weiske Pölitz-féle Neue Jahrbücher für Geschichte u. Politik I. köt. 244. s. k. l. és Praktische Untersuchungen auf dem Gebiete des einheimischen Rechts. III. köt. 144. s. k. l. — Bluntschli deutsches Privatrecht 3. kiad. 39. 142. §§. — Gierke das deutsche Genossenschaftsrecht I. köt. Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft. 1868., II. köt. Geschichte des deutschen Körperschaftsbegriffes. 1873. —

f) Eltérő elméletet állítanak fel végre azok, kik a kereskedelmi társulatoknál egyoldalulag csak a vagyoni alapot veszik tekintetbe, vagy akként, hogy egészen sajátserű dologjogi társaságról beszélnek mint: Marbach. Ein Wort über den Rechtscharakter der Actien-Gesellschaften, 1844; vagy pedig úgy, hogy a társasági vagyont bizonyos önállósággal felruházottnak tekintik, a nélkül, hogy a tagok is egy önálló egységet képeznének, avagy, legalább minden társulati fajnál, megszűnnének alanyok lenni. Így:

Gans Beiträge zur Revision der preussischen Gesetzgebung I. köt. 2. fele. 1830. 181. s. k. l. — Randa Archiv für, deutsches Wechselrecht und Handelsrecht. XV. köt. 1866. 14. s. k. l. — Hauser Zeitschr. für das gesammte Handelsrecht. XIV. köt. 347—349. l. — Bekker u. o. IV. köt. 499—567. l. — némileg Kuntze u. o. IV. köt. 177. s. k. l. és eltérőleg Kritische Vierteljahrsschrift VI. köt. 53—106. l. — A két utóbbi író elméletét az egyes kereskedő üzletére is kiterjeszti s ennyiben Endemann is hozzájuk számítandó.

A következő fejezetekben ezen itt megjelölt elméleteket közelebbi vizsgálat alá fogjuk venni.
